

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин
та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин

Реєстр. № _____

«До захисту»
Зав. кафедрою:
проф. Голиков А.П.

СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ТОРГІВЛІ

(випускна робота магістра)

Виконав:
студент 5-го курсу
група УО-51

С. В. Данильченко

Науковий керівник:
к.г.н., доцент

Ю. П. Грицак

Харків 2006

СОДЕРЖАНИЕ

Вступ	3
Розділ 1. МЕТОДИ АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬО- ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ	5
1.1. Показники зовнішньоторговельного обороту	5
1.2. Види зовнішньоторговельних операцій	8
1.3. Використовування індексів цін в міжнародній торгівлі	10
1.4. Показники ефективності зовнішньоекономічної діяльності	13
1.5. Показники експорту і імпорту послуг	15
1.6. Показники міграції капіталу	19
Розділ 2. АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН	21
2.1. Макроекономічні показники розвитку України та Росії	21
2.2. Економічне співробітництво України і Росії	25
2.3. Виробничо-коопераційні зв'язки між країнами	33
2.4. Напрями активізації міжрегіонального співробітництва	39
Розділ 3. СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ І РОСІЇ	42
3.1. Структура двостороннього товарообігу	42
3.2. Причини скорочення товарообігу	56
3.3. Оцінка структурних зрушень	64
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	78
Додатки	83

ВСТУП

Одним з пріоритетних напрямів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків України в сучасному геоекономічному просторі безумовно є встановлення взаємовигідних економічних відносин з Російською Федерацією. Особливості формування українсько-російських відносин обумовлені багатьма об'єктивними чинниками, очолюючими серед яких є: територіальна близькість України і Росії, геополітичне розташування України між Росією і Європою, значна протяжність загальної сухопутної і морської межі; єдність історичного минулого і слов'янської культури, багатовікові культурні і чисто людські зв'язки; значний ступінь взаємної дифузії населення; наявність багатогранних і тісних економічних і наукових взаємозв'язків; існування ресурсної і технологічної взаємозалежності окремих галузей і виробництв обох країн; необхідність реформування взаємозв'язаних національних економік.

Від торгівлі з Росією у величезному ступені залежить не тільки економічний розвиток України, її матеріальне процвітання, але соціальний розвиток, суспільно-політичний клімат в країні. Тому питання організації, вдосконалення і розширення двосторонніх торговельно-економічних відносин завжди є і будуть актуальними.

Об'єктом дослідження в нашій роботі є торгово-економічні відносини Росії і України. Предмет дослідження — їхня товарна структура, динаміка і потенційні можливості.

Мета даної роботи – виявлення напрямів якісної зміни структури українсько-російської торгівлі для обґрунтування довгострокової концепції українсько-російських відносин у сфері зовнішньої торгівлі.

Згідно поставленої мети, автором поставлені наступні основні задачі:

- визначення теоретичних основ міжнародних торгових процесів;
- дослідження місця України в сучасному світовому геоекономічному просторі;

- ретроспективний аналіз стану, динаміки і структури українсько-російських торгових відносин;

- визначення і розробка основних пріоритетів, напрямів і принципів стратегічного економічного партнерства між Україною і Росією в перспективі.

Методика виконання роботи будується по аналогії із змістом і послідовністю навчальних посібників, публікацій і монографій по торговельно-економічних зв'язках і проблемах європейського будівництва. В основному ми дотримуємося рекомендацій по структурі дослідження, характерним для публікацій останніх роки.

Аналіз зовнішньоторговельних відносин України в цілому, зокрема з Російською Федерацією, починаючи з 1991 року утруднюється тим, що методологічна база обчислення, коло експортно-імпортних операцій, ціни, курси валют, чинне законодавство та інші регулюючі важелі неодноразово змінювалися в міру переходу зовнішньоекономічної діяльності під юрисдикцію України та становлення інституцій, що забезпечують самостійне регулювання зовнішньої торгівлі.

Практичне значення: робота надалі може бути використаний як додаткова інформація для студентів економічних спеціальностей, як довідковий посібник з проблем російсько-української торгівлі.

Структура роботи. Робота складається з введення, трьох розділів, висновку; містить таблиці, статистичні додатки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. МЕТОДИ АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

1.1. Показники зовнішньоторговельного обороту

Об'єктом вивчення в статистиці зовнішньоекономічних зв'язків є товарообіг (як міжнародний, так і окремих країн), його товарна структура і географічний розподіл товарних потоків, міжнародні науково-технічні зв'язки, виробнича кооперація, підрядні й орендні операції.

Міжнародна статистика зовнішньої торгівлі має дві характерні риси: враховує тільки ті товарні маси, які перетинають митні кордони; враховує перетин митного кордону товарними масами будь-якої ваги на комерційній і некомерційній основах. Так, вся отримана країною гуманітарна допомога включається в імпорт, вся гуманітарна підтримка включаються в експорт.

До зовнішньої торгівлі відносяться: ввезення (вивіз) товарів на комерційній основі; ввезення (вивіз) товарів в порядку безвідплатної допомоги; ввезення (вивіз) товарів у формі дару; особисті посилки громадян; товари, конфісковані по імпорту. [71, 78]

Не відносяться до зовнішньої торгівлі: ввезення (вивіз) монетарного золота і цінних паперів; реекспорт товарів без завезення в країну; транзит товарів через територію країни; товари, відправлені як зразки на міжнародні виставки (які повертаються назад); прокат кінофільмів з поверненням в країну; реалізація товарів за іноземну валюту на економічній території країни; реалізація товарів іноземцям на внутрішньому ринку; поставки товарів для своїх військових частин, дипломатичних місій, розташованих в інших країнах.

Велике значення при обліку зовнішньоекономічних операцій має проблема датування. Датою експорту товарів прийнято вважати: 1) момент перетину вантажем державної кордоні; 2) момент відходу транспортного судна з експортним товаром з порту країни; 3) момент виписування транспортних документів.

Датою імпорту може бути: момент перетину вантажем державної кордони; момент надходження вантажу з-за кордону на митний склад; момент відпустки вантажу з митного складу для внутрішнього споживання; момент огляду товарів на кордоні. При поставках електроенергії, а також продуктів по трубопроводу датою експорту або імпорту вважається дата приймально-здавального акту. Така ж практика існує і при продажу судів, літаків, автомашин і інших саморушних засобів. В Республіці Білорусь датою експорту і імпорту товарів вважається момент перетину вантажем державної кордони.

В міжнародному обліку виділяють країни походження імпортованих товарів і країни призначення експортних товарів. *Країною походження* може бути: країна виробництва, країна продажу, країна відвантаження. *Країною призначення* експортних товарів може бути: країна споживання, країна покупки, країна поставки. *Країна-виробник* — ця та країна, де товар проводиться або істотно переробляється. При безлічі країн, що беруть участь у виробництві продукту, країною виробництва є країна останньої переробки продукту; при дольовій участі країн — країна, що внесла найбільшу частку у вартість продукту. *Країна-споживач* — та, де продукт споживається відповідно до його споживацьких властивостей. Існують труднощі у визначенні країни споживання, оскільки товар може перепродуватися багато разів.

Взагалі країна призначення може не указуватися, як у випадку з високо ліквідними товарами. Визначення країни призначення може відбуватися, коли товар вже знаходиться в дорозі (вказівки, куди вести, можуть бути віддані по мобільному зв'язку). Товари, що вивозяться на виставки, ярмарки, аукціони, придбавають приналежність до країні тільки за фактом покупки.

Під країною поставки (відвантаження) мається на увазі первинна країна, до якої товар був відвантажений, навіть якщо в дорозі мали місце перевантаження товару, складування, перефасування, пересортовування, але без здійснення комерційних операцій з цим товаром. Ця концепція виходить з того, що більшість вантажів відвантажується з тих країн, де вони вироблені, до тих, де вони будуть спожиті. [

ООН рекомендує при визначенні країн-партнерів користуватися методом «країна виробництва—країна споживання». Якщо це виявити неможливо, то користуються методом «відвантаження—поставки».

Під товарообігом країни розуміється сукупність всіх товарів і цінностей, ввезення і вивіз яких зменшує або збільшує матеріальні ресурси країни. Основними поняттями, що характеризують товарообіг країни, є експорт і імпорт.

Експорт — вивіз товарів вітчизняного виробництва за кордону. *Реекспорт* — вивіз з країни товарів, що раніше імпортуються. *Імпорт* — ввезення товарів іноземного походження. *Реімпорт* — ввезення раніше вивезених вітчизняних товарів. *Зовнішньоторговельний товарообіг* — це сума вартостей експорту і імпорту, узятая за певний період (місяць, квартал, рік). *Сальдо зовнішньої торгівлі* — це вартість експорту мінус вартість імпорту. *Світовий експорт* (обсяг світового товарообігу) — це сума експорту всіх країн. *Світовий імпорт* — це сума імпорту всіх країн. Світовий експорт не рівняється світовому імпорту по окремих товарних позиціях із двох причин: по-перше, через наявність тимчасового лага; по-друге, унаслідок різних цін на експорт і імпорт. *Сальдо світової торгівлі* — це світовий експорт мінус світовий імпорт.

Коефіцієнт експортної спеціалізації розраховується як відношення частки експорту конкретного товару в експорті країни до частки експорту даного товару в загальному обсязі світового експорту. Якщо даний коефіцієнт більше одиниці, то країна спеціалізується на виробництві і реалізації даного виду товару.

Важливе значення при аналізі зовнішньоекономічної діяльності окремих країн має показник «квота». В міжнародній практиці поняття квота використовується в трьох значеннях:

а) квота як міра захисту внутрішнього ринку. Експортна квота — це відношення обсягу експорту товару до обсягу його виробництва. Імпортна квота

— це відношенню обсягу імпорту товару до обсягу споживання даного товару в країні;

б) квота як кількісний показник, який характеризує частку країни в світовій торгівлі. Експортна квота рівняється відношенню обсягу експорту країни до обсягу світового товарообігу. Імпортна квота рівняється відношенню обсягу імпорту країни до обсягу світового товарообігу;

в) квота як показник, який характеризує значення експорту або імпорту для економіки країни. Експортна квота рівняється відношенню обсягу експорту країни до ВВП країни, або відношенню експорту країни до загального обсягу зовнішньої торгівлі країни. Імпортна квота рівняється відношенню імпорту країни до ВВП країни, або відношенню імпорту країни до обсягу зовнішньої торгівлі.

Коефіцієнт покриття імпорту експортом розраховується як відношення експорту країни до імпорту. Якщо цей показник більше одиниці, то експортної виручки вистачає для покриття імпортних закупівель.

Коефіцієнт еластичності експорту від виробництва (%) — це відношення темпу приросту експорту (ΔY) до темпу приросту виробництва (ΔX):

$$K = \Delta Y / \Delta X \cdot 100\%$$

Він показує, на скільки відсотків збільшується експорт при збільшенні виробництва товарів на один відсоток.

1.2. Види зовнішньоторговельних операцій

Зовнішньоторговельна операція — це комплекс дій іноземних партнерів, які направлені на здійснення торгового обміну і забезпечують такий обмін. Основним елементом зовнішньоторговельних операцій є контракт, предметом якого може бути купівля-продаж (поставка) товару, виконання підрядних робіт, оренда, міна та ін.

Розрізняють наступні види зовнішньоторговельних операцій:

- по напрямках торгівлі (експорт, імпорт, реекспорт, реімпорт);
- групам товарів (машини, устаткування, прилади, сировина і т. д.);

- ступені готовності товару (готова продукція, поставка комплектного устаткування, запасні частини і т. д.);
- виду товарообмінних операцій (стрічні закупівлі, бартерні, компенсаційні операції, операції на давальницькій сировині, транзит, викуп застарілої продукції і т. д.);
- виду торгових операцій науково-технічними досягненнями (торгівля ліцензіями і ноу-хау, інжиніринг, лізинг);
- видам операцій, що забезпечують виконання контрактних зобов'язань (транспортні, транспортно-експедиторські, складські, страховки);
- операції без оплати (безвідплатна допомога, товарообмінні операції, конфісковані імпортові товари і т. д.) В цьому випадку оцінка експорту (імпорту) здійснюється за внутрішніми цінами відповідних країн.

Стрічні закупівлі означають зобов'язання експортера закупити в країні імпортера товари на певну суму. Це робиться для того, щоб зберегти частину валюти в своїй країні. В контракті визначається лише обсяг такої закупівлі без вказівки виду товарів.

Бартерна операція означає прямий обмін товарів певного вигляду і вартості. Вона не припускає ніяких грошових розрахунків і не вимагає наявності валюти. Ціни на товари не приводяться, указується лише загальна вартість, кількість і найменування товарів. Бартерні операції, як правило, разові і полягають на невеликі суми.

Компенсаційні операції припускають обмін не двома (як бартерні), а декількома товарами і допускають грошову різницю між вартістю взаємних поставок, яка називається «неконвертоване сальдо». Великомасштабні операції на компенсаційній основі здійснюються на умовах кредиту на рівні урядових органів і носять довгостроковий (до 10 років) характер.

Суть *операцій на давальницької сировині* полягає в поставці однієї країни іншої сировини для переробки. Вартість самої переробки оплачується готовою продукцією з сировини, що поставляється. Готова продукція, яка за-

лишилася після оплати країною переробки, відправляється країні-постачальнику сировини або, за погодженням, в треті країни.

Транзит — це ввезення в країну товарів з метою їх подальшого вивозу. Транзит може бути прямий (неоплачений) і непрямий (сплачений). Прямий транзит припускає провезення товарів за допомогою національного транспорту через територію країни, минувши її митні склади, і не включається в обсяг імпорту. Непрямий транзит припускає провезення товарів, що імпортуються, через митні склади країни з подальшим їх вивозом за кордону.

Викуп застарілої техніки є однією з форм стрічної торгівлі. Ініціатором такої техніки звичайно виступає імпортер. Він придбаває застарілу техніку для використання її в країні для аналогічних машин, ремонтних і відновних машин і т.д. Експортеру вигідно продати уживану техніку за 25–40% від її первинній вартості, не чекаючи її повного фізичного зносу.

1.3. Використовування індексів цін в міжнародній торгівлі

Основним елементом кон'юнктури світових ринків є ціни. Ціни на один і той же товар на світових ринках можуть розрізнятися між собою. Це пояснюється часом, місцем, умовами реалізації товарів, особливостями контрактів і т.д. [14]

Розрізняють наступні види цін:

а) за масштабом застосування: світові і внутрішні ціни. Як світові ціни служать модальні ціни або середні ціни на конкретний товар на різних ринках;

б) по місцю продажу і покупки товарів: ціна продавця, ціна ринку продавця, ціна покупця, ціна ринку покупця;

в) на умовах франкування, тобто порядку обліку і відшкодування транспортних, страхових, навантажувально-розвантажувальних витрат: ціни ФОБ, СИФ, ФАС.

Ціна ФОБ включає вартість товару, витрати по доставці товару, а також витрати по вантаженню товару на транспортне судно. Укладання товару в

трьоми здійснюється покупцем. При сухопутних перевезеннях ціні FOB відповідає ціна, яка відображає загальну суму витрат на товар безпосередньо до кордону країни-експортера. Крім того, в ціну FOB включається експортне мито, внутрішні податки і інші збори країни-експортера.

Ціна CIF більше ціни FOB на величину витрат на страхування вантажу в дорозі та величину витрат на його транспортування (морському фрахту) до порту призначення. Ціна CIF не включає імпорتنих мит і внутрішніх податків в країні-імпортері. Кількісне співвідношення ціни CIF до ціни FOB складає приблизно 1,06.

Універсальність методів оцінок на умовах FOB і CIF привело до застосування цих цін для будь-яких видів перевезень. При цьому облік експорту в більшості країн проводиться за цінами FOB, а імпорту — за цінами CIF.

В США і деяких країнах Латинської Америки замість ціни FOB при оцінці експорту використовується ціна FAS, яка менше ціни FOB на величину витрат на вантаження товару на борт корабля. Проте різниця між цими видами цін незначна.

Ціни FOB і CIF мають назву «контрактних цін» і можуть виражатися або у валюті країни-продавця, або у валюті країни-покупця, або у валюті третьої країни (звичайно в доларах США).

На підставі цін реалізації і покупки розраховуються середні ціни по наступних формулах:

$$\bar{p} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i q_i}{\sum_{i=1}^n q_i},$$

де p_i — ціна конкретного товару на різних ринках; q_i — кількість реалізованого товару; n — кількість ринків, на яких спостерігаються ціни;

$$\bar{p} = \frac{\sum_{i=1}^n p_i q_i}{\sum_{i=1}^n \frac{p_i q_i}{p_i}}.$$

Динаміка середніх цін експорту і імпорту по окремих товарних групах і групах країн вивчається за допомогою індексів середніх цін Ласпейреса, Пааше і Фішера. Індекс цін Пааше розраховується із застосуванням ваги звітнього періоду, тоді як в індексі цін Ласпейреса вага береться на рівні базисного року. Приклад: є наступні дані по експорту товарів за два періоди (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Експорт товарів	Базисний період		Звітний період	
	кількість одиниць (q_0)	ціна за одиницю (p_0)	кількість одиниць (q_1)	ціна за одиницю (p_1)
А	270	10	300	11
Б	510	12	610	12
В	705	14	750	13

Індекс середніх цін Пааше розраховується по формулі:

$$I_P^P = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum p_0 q_1} = \frac{11 \cdot 300 + 12 \cdot 610 + 13 \cdot 750}{10 \cdot 300 + 12 \cdot 610 + 14 \cdot 750} = \frac{20\,370}{20\,820} = 0,978, \text{ или } 97,8 \, \%.$$

По даній товарній групі ціни в звітньому періоді в порівнянні з базисним знизилися на 2,2 %.

Індекс середніх цін Ласпейреса визначається таким чином:

$$I_P^L = \frac{\sum p_0 q_0}{\sum p_1 q_0} = \frac{11 \cdot 270 + 12 \cdot 510 + 13 \cdot 705}{10 \cdot 270 + 12 \cdot 510 + 14 \cdot 705} = \frac{18\,255}{18\,690} = 0,977, \text{ или } 97,7 \, \%.$$

Розбіжність між цими індексами пояснюється варіацією індивідуальних індексів цін, варіацією обсягів реалізації, коефіцієнтом кореляції. Даний недолік усувається за допомогою індексу середніх цін Фішера.

Індекс цін Фішера розраховується по формулі середній геометричній

$$I_P^F = \sqrt{I_P^P \cdot I_P^L} = \sqrt{0,978 \cdot 0,977} = 0,9775.$$

При вивченні зовнішньої торгівлі є важливим проаналізувати не тільки зміну вартості цін і фізичного обсягу, але й оцінити умови торгівлі, що склалися. Для характеристики умов торгівлі обчислюються індекс реальних умов торгівлі та індекс фізичного обсягу торгівлі (індекс бруто-умов торгівлі).

Індекс реальних умов торгівлі I_r (експорту)/ I_r (імпорту), де I_r — середній індекс цін, який розраховується по формулах

$$I_{\bar{p}} = \frac{\sum pq}{\sum \frac{pq}{i_p}};$$

$$I_{\bar{p}} = \frac{\sum p_1 q_1}{\sum q_1} \bigg/ \frac{\sum p_0 q_0}{\sum q_0}.$$

Індекс бруто-умов = I_y (експорту) / I_y (імпорту)

де
$$I_q = \frac{\sum p_0 q_1}{\sum p_0 q_0}.$$

Індекси умов торгівлі обчислюються по відношенню до кожної країни або до груп країн. Якщо індекс умов торгівлі більше одиниці, то умови торгівлі сприятливі; якщо цей індекс менше одиниці, то умови торгівлі не сприятливі; якщо індекс рівняється одиниці, то умови торгівлі не змінилися.

1.4. Показники ефективності зовнішньоекономічної діяльності

Ефективність зовнішньої торгівлі — це економія суспільної праці за рахунок різних витрат на виробництво однакового товару в різних країнах.

Для характеристики ефективності торгівлі обчислюють узагальнюючі і приватні показники ефективності.

До узагальнюючих показників ефективності відносяться:

- 1) узагальнюючий показник ефективності експорту;
- 2) узагальнюючий показник ефективності імпорту;
- 3) узагальнюючий показник ефективності зовнішньої торгівлі.

Узагальнюючий показник ефективності експорту рівняється відношенню експорту в зовнішніх цінах (в перерахунку на національну валюту) до експорту у внутрішніх цінах. Якщо цей показник більше одиниці, то експорт ефективний, якщо менше одиниці — не ефективний. Для перерахунку експорту із зовнішніх цін у внутрішні визначається спеціальний показник «купівельна спроможність валют (ПСВ)», який рівняється відношенню імпорту у внутрішніх цінах до експорту у внутрішніх цінах.

Узагальнюючий показник ефективності імпорту рівняється відношенню імпорту у внутрішніх цінах до імпорту в зовнішніх цінах в перерахунку на

національну валюту. Якщо цей показник більше одиниці, то імпорт ефективний, якщо менше одиниці — не ефективний.

Узагальнюючий показник ефективності зовнішньої торгівлі рівняється добутку загального показника ефективності експорту і загального показника ефективності імпорту.

Окрім узагальнюючих обчислюються три приватні показники ефективності експорту та імпорту: народногосподарська ефективність, бюджетна ефективність, виробнича ефективність.

Приватні показники експорту. *Народногосподарська ефективність експорту* визначається як відношення експорту в зовнішніх цінах (в перерахунку на національну валюту) до експорту в цінах виробника. Різниця між чисельником і знаменником даного коефіцієнта характеризуватиме народногосподарський ефект в абсолютному виразі, тобто ефект для економіки в цілому.

Бюджетна ефективність експорту розраховується як відношення експорту в зовнішніх цінах (в перерахунку на національну валюту) до експорту у внутрішніх цінах. За своїм змістом і кількісному значенню даний показник рівняється узагальнюючому показнику ефективності експорту. Різниця між чисельником і знаменником даного показника характеризує абсолютну суму бюджетного ефекту для торгових посередників.

Виробнича ефективність експорту рівняється відношенню експорту у внутрішніх цінах до експорту в цінах виробника. Різниця між чисельником і знаменником даного коефіцієнта характеризує абсолютну суму виробничого ефекту для виробників.

Приватні показники імпорту. *Народногосподарська ефективність імпорту* визначається як відношення імпорту в цінах виробника до імпорту в зовнішніх цінах (в перерахунку на національну валюту).

Бюджетна ефективність імпорту розраховується як відношення імпорту у внутрішніх цінах до імпорту в зовнішніх цінах (в перерахунку на наці-

ональну валюту). За своїм змістом даний показник рівняється узагальнюючому показнику ефективності імпорту.

Виробнича ефективність імпорту рівняється відношенню імпорту в цінах виробника до імпорту у внутрішніх цінах.

Між вищеназваними показниками існує наступний взаємозв'язок: народногосподарська ефективність рівняється добутку бюджетної і виробничої ефективності, а народногосподарський ефект є сума бюджетного і виробничого ефекту.

1.5. Показники експорту і імпорту послуг

Разом зі світовими ринками товарів, капіталів, робочої сили існує і взаємодіє з ними світовий ринок послуг.

Міжнародна торгівля послугами має ряд особливостей в порівнянні з традиційною торгівлею товарами.

По-перше, послуги, на відмінність від товарів, проводяться і споживаються в основному одночасно і не підлягають зберіганню. Тому більшість видів послуг базується на прямих контактах між їх виробниками і споживачами.

По-друге, міжнародна торгівля послугами тісно пов'язана з торгівлею товарами і надає на неї зростаючу дію. Для поставок товарів за кордон притягується все більше послуг, починаючи з аналізу ринків і закінчуючи транспортуванням товарів. Особливо велика дія послуг на торгівлю наукоємними товарами, які вимагають великих обсягів технічного обслуговування, інформаційних та різних консультаційних послуг. Одночасно міжнародна торгівля послугами тісно взаємодіє з міжнародним рухом капіталів і переміщенням робочої сили, які взагалі неможливі без банківських інформаційних, транспортних і інших послуг.

По-третє, сфера послуг захищається державою від іноземної конкуренції звичайно більше, ніж сфера матеріального виробництва. Більш того, транспорт і зв'язок, фінансові і страхові послуги, наука, освіта, охорона здоров'я в

багатьох країнах традиційно знаходяться в повній або частковій власності держави або строго контролюються нею.

По-четверте, на відміну від товарів, не всі види послуг придатні для широкого залучення в міжнародний оборот. В першу чергу це відноситься до деяких видів послуг, які поступають переважно в особисте споживання (комунальні, побутові і т. д.).

Основні види міжнародних послуг включають транспортні послуги; поїздки (туристичні послуги); послуги зв'язку; будівельні послуги; послуги страхування; фінансові послуги; комп'ютерні й інформаційні послуги; лізингові винагороди; інші ділові послуги; послуги фізичним особам; послуги у сфері культури і відпочинку, освіти, медицини; державні послуги; інші види послуг, що не увійшли до перерахованих.

Транспортні послуги охоплюють вантажні перевезення товарів, здійснювані всіма видами транспорту, а також міжнародні перевезення пасажирів. До цих послуг відносяться всі види транспортного обслуговування (морським, повітряним і іншими видами транспорту, у тому числі транспортування по суші, внутрішнім водам, в космічному просторі і по трубопроводах), які здійснюються резидентами однієї країни для резидентів іншої країни. З даної категорії виключаються:

- страхування вантажів (входить в послуги страховок);
- товари, які придбаються в портах транспортними організаціями (враховуються як товари);
- ремонт залізничних колій і споруд в портах і аеропортах (відноситься до будівельних послуг);
- ремонт транспортних засобів (відноситься до інших ділових послуг);
- оренда транспортних засобів (чартер) без екіпажа (відноситься до інших ділових послуг).

Туризм відрізняється тим, що цей вид діяльності орієнтований на попит. Туристичні послуги охоплюють доходи (витрати) від іноземного туризму. Такі доходи визначаються як витрати відвідувачів, що в'їжджають в країну,

яка не є країною їх постійного проживання (громадянства), з метою відпочинку, туризму, діловою, приватною або іншою метою. Доходи, які поступають в країну від в'їзду іноземних громадян, включають: виручку за оплату турів, за надання платних послуг туристам в країні перебування, за надання засобів розміщення, а також виручку від продажу товарів та від міжнародних перевезень. З категорії туристичних витрат виключаються: закупівлі для комерційної мети; капіталовкладення або операції, які відносяться до землі, нерухомості й інших значних придбань, а також добродійні внески.

Послуги зв'язку охоплюють дві основні категорії міжнародних операцій в області зв'язку:

- послуги в області комунікацій (передача звукової інформації, зображень і т.д. за допомогою телефону, телефаксу, радіомовлення, електронної пошти, супутникового зв'язку і т. д., а також обслуговування комерційних інформаційних каналів, проведення конференцій за допомогою телезв'язку і надання супутніх послуг);

- поштове обслуговування і служба кур'єрського зв'язку (збір, транспортування і доставка листів, періодичних видань, посилок і бандеролей, здійснювана національною поштовою службою і іншими підприємствами поштового зв'язку).

Будівельні послуги включають будівництво об'єктів і монтаж устаткування, виконувані працівниками підприємства на тимчасовій основі за кордонами економічної території, на якій воно знаходиться.

Послуги страхування включають різні види страхування, здійснюваного страховими компаніями даної країни для зарубіжних партнерів (і навпаки). До даного виду послуг відносяться страхування зовнішньоторговельних вантажів; страхування життя, включаючи пенсії; страхування від нещасних випадків і аварій; медичне страхування; страхування цивільної відповідальності; страхування від пожежі і т.д.

Фінансові послуги включають посередницькі і допоміжні послуги за перепродаж товарів (за винятком Компаній страховок і пенсійних фондів),

що надаються резидентами однієї країни резидентам іншої країни. До цієї категорії відносяться комісійні збори і платежі, пов'язані з оформленням кредитів, фінансового лізингу, операціями з іноземною валютою, брокерськими операціями, розміщенням цінних паперів і т.д.

Комп'ютерні і інформаційні послуги — це створіння, зберігання, обробка баз даних, розробка і упровадження програмного забезпечення, експлуатація і ремонт обчислювальної техніки послуги інформаційних агентств і т.д.

Роялті і лізингові платежі включають надходження:

- за офіційно дозволене використання невідчутних неvirобничих нефінансових активів і прав власності (торгових знаків, авторських прав, патентів, технологій і т. д.);
- за використання оригіналів творів, наприклад, рукописів, фільмів на підставі ліцензійних угод.

Послуги у сфері культури і відпочинку включають такі види послуг як створення радіо- і телепрограм, платежі від прокату цих творів, послуги, пов'язані з роботою бібліотек, музеїв, архівів, по організації спортивних заходів, а також послуги, які надаються викладачами і медпрацівниками за рубежом, включаючи оплату послуг, які надаються заочно.

Інші ділові послуги охоплюють всі види міжнародних послуг, не розглянутих вище. Це перепродаж товарів за кордоном, техобслуговування і ремонт товарів, оренда машин, устаткування, транспорту, консультативні послуги в області управління, реклама, вивчення ринку і т.д.

Державні послуги включають всі види послуг, пов'язаних з діяльністю сектора державного управління або міжнародних і регіональних організацій. До даної категорії відноситься також діяльність, здійснювана іншими офіційними службами, розташованими за кордоном.

Основними експортерами та імпортерами всіх видів послуг є розвинуті країни. В сферу послуг вкладається близько 40% всіх розміщених в світі прямих іноземних інвестицій. Проте в міжнародній торгівлі послугами поступово росте і частка країн, що розвиваються. Наприклад, Республіка Корея

спеціалізується в області інженерно-консультаційних і будівельних послуг, Мексика і Бразилія — туристичних, Сінгапур — фінансових. Для деяких країн, що розвиваються, зокрема малих острівних держав, послуги складають основну частину експортних доходів. Слабий розвиток сфери міжнародних послуг в країнах СНГ пов'язаний в першу чергу з низькою якістю послуг, що надаються. Це пояснюється слабою матеріально-технічною базою і недоліками господарських механізмів.

1.6. Показники міграції капіталу

Під міжнародною міграцією капіталу розуміють його переміщення з однієї країни в іншу [14]. При цьому розрізняють вивіз (експорт) капіталу, якщо він розміщується за межами даної країни, і ввезення (імпорт) капіталу, якщо в економіку даної країни вкладаються інвестиції з-за кордону.

Експорт капіталу – вивіз капіталу за межу, здійснюваний компаніями і державами в грошовій або товарній формі з метою збільшення прибутку, зміцнення економічних позицій; інвестування фінансових коштів в створення виробничих або інших об'єктів на території іншої країни з певним терміном їх окупності. Мотиви вивозу капіталу — це низька прибутковість в своїй країні, кращі умови за рубежом, об'єднання фірм різних країн, розширення ринків збуту та ін.

Імпорт капіталу означає отримання іноземних кредитів або продаж нерухомого майна в країні нерезидентам. Мотиви ввезення капіталу — це отримання додаткових кредитів, упровадження передового досвіду; розширення виробництва, створення додаткових робочих місць і ін.

Експорт і імпорт капіталу здійснюється за допомогою грошових внесків, внесків у формі цінних паперів, внесків шляхом списання боргів, внесків у формі нематеріальних активів (придбання юридичних прав, ноу-хау також), переоцінки капіталу, вилучення грошових і матеріальних внесків, втрат капіталу і інших форм здійснення інвестицій і вилучення капіталу.

Баланс руху капіталів і кредитів включає витрати, які пов'язані з імпортом капіталу з-за кордону; позики, отримані даною країною з-за кордону; виплати і надходження по отриманих і наданих раніше позиках.

Інвестиції, в т. ч. іноземні, визначають економічне зростання в довгостроковій перспективі. Обсяг інвестицій визначається декількома чинниками:

- ставка відсотка. Збільшення ставки відсотка збільшує витрати, тому обсяг інвестицій скорочується;
- фінансові обмеження. Можливості фірм в інвестуванні визначаються відповідно до фінансових обмежень в кредитах;
- податкова система. Оподаткування впливає на накопичення капіталу і, отже, на інвестиції. Основним податком, що впливає на інвестиції, є податок на доходи корпорацій — пропорційний податок на прибуток. Впливати на обсяг інвестицій можна застосуванням політики оподаткування;
- ринок цінних паперів. Фірми покривають витрати на інвестиції не тільки за рахунок кредитів і поточних доходів, але також можуть емітувати і продавати свої акції. Коливання на ринку цінних паперів впливають на доходи, одержувані від продажу акцій і, відповідно, на інвестиції.

Статистична інформація зовнішньоекономічної діяльності готується на основі звітів підприємств і організацій країни по формах державної статистичної звітності.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СТАНУ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

2.1. Макроекономічні показники розвитку України та Росії

Стан економіки України знаходиться в значній залежності від соціально-економічних процесів, що відбуваються в країнах СНД і, в першу чергу, в Росії. Велика ступінь інтеграції виробництва України та інших країн СНД, яка мала місце в межах єдиного народногосподарського комплексу СРСР, визначає такий найважливіший фактор взаємовпливу, як залежність економіки цих країн від взаємних поставок сировини, матеріалів, комплектуючих виробів та готової продукції.

Іншими факторами взаємовпливу країн СНД в умовах переходу на нові виробничі відносини була відсутність координації діяльності щодо економічних перетворень; значні ускладнення при введенні національних валют; використання різних систем ціноутворення, різні темпи переходу на світові ціни, розбіжності в економічному законодавстві, принципах побудови внутрішньої політики та зовнішньої економічної діяльності. Ці фактори призвели до руйнування єдиного економічного простору, негативно вплинули на товарообмін, а також обумовили посилення спаду виробництва і погіршення соціально-економічного стану країн СНД, в тому числі Росії та України.

Тому важливе значення для усвідомлення орієнтирів соціально-економічного розвитку України та напрямків її співпраці з Росією має порівняння макроекономічних показників України та Росії.

Для здійснення порівняння всі макроекономічні показники приведені до однієї грошової одиниці (долара США) та обчислені на душу населення. Результати розрахунків приведені нижче у табл. 2.1–2.2.

Порівняння показників валового внутрішнього продукту в розрахунку на душу населення показує, що його обсяги в Росії в останні 2 роки перевищували обсяги українського валового внутрішнього продукту більше, ніж в 3 рази.

Таблиця 2.1

Основні індикатори розвитку України і Росії в 2004 році

	Україна	Росія
Населення (млн. осіб)	48008	142814
ВВП по обмінному курсу (млн. дол.)	65149	582395
ВВП по ПКС (млн. дол.)	303280	1408603
Платіжний баланс (млн. дол.)	6804	58563
Зовнішньоторговельний оборот (дол./люд.)	1213	1848
Зовнішньоторговельний оборот в (% к ВВП)	111,6	58,6
Приріст ВВП за 10 лет (2004 р. в % к 1995 р.)	127	137
Експорт товарів и послуг (обсяг, 1995=100)	184	171
Імпорт товарів и послуг (обсяг, 1995=100)	161	168
Місто в світовому експорті		
Торгівля товарами	44	15
Комерційні послуги	46	27
Місто в світовому імпорті		
Торгівля товарами	46	23
Комерційні послуги	55	19
Середньорічний приріст в 1995-2004 рр., %		
ВВП	3	4
Експорт товарів и услуг	7	6
Імпорт товарів и услуг	5	6

* Складено автором за матеріалами: [62–64]

Незважаючи на це, розмір невикористаного потенціалу Росії, тобто втрати в обсягах ВВП за рахунок розриву господарських зв'язків з країнами СНД, залишається протягом 1996-2004 рр. досить вагомим (24% від ВВП). В Україні ці втрати в 1,8 рази більше (43% від ВВП).

В Росії більш високі грошові доходи населення (в 4 рази в 1996 році та в 3,5 разів в 2003 році). Виробництво товарів народного споживання на душу населення в Росії приблизно в 1,5 рази більше, а надано послуг населенню було більше, ніж в 3 рази порівняно з Україною. Рівень інфляції в Росії в 1996 р. був нижчим українського рівня (відповідно 21,8% і 39,7%). Проте в 2003 р. Україна мала вже нижчий рівень інфляції (10,1% проти 11% в Росії).

Таблиця 2.2

Макроекономічні показники України та Росії (на душу населення)

№№ пп	Показники	1996 р.		2003 р.	
		Україна	Росія	Україна	Росія
1	ВВП, дол.	872,0	2908,1	979,8	3053,5
2	Зведений бюджет, дол.				
	- доходи	323,2	870,4	287,6	807,2
	- видатки	365,6	995,0	353,2	946,1
	- дефіцит	42,4	124,5	65,6	138,9
3	Дефіцит бюджету до ВВП (%)	4,9	4,3	6,7	4,6
4	Інфляція (%)	39,7	21,8	10,1	11,0
5	Грошова маса М2, дол.	96,5	390,2	131,9	445,5
6	Борги зовнішні, дол.	166,3	846,3	187,9	813,6
7	Борги внутрішні, дол.	1,4	483,3	85,8	587,9
8	Дебіторська заборгованість між підприємствами, дол.	513,6	876,4	784,9	992,9
9	Кредиторська заборгованість між підприємствами, дол.	782,7	1243,9	1086,0	1705,1
10	Грошові доходи населення, дол.	431,2	1780,3	537,8	1900,4
11	Товари народ. споживання, дол.	257,8	378,0	220,4	342,3
12	Платні послуги населенню, дол.	81,7	264,6	98,3	315,0
13	Кредитування банками, дол.	72,0	289,5	98,5	
14	Облікова ставка НБ (середня у %)	62,3	77,3	35,0	20,6
15	Експорт товарів, дол.	282,6	603,3	280,7	593,3
16	Імпорт товарів, дол.	364,8	421,7	337,8	458,9
17	Прямі іноземні інвестиції, дол.	9,0	14,2	13,8	26,5
18	Платіжний баланс (сальдо рахунку поточних операцій в дол.)	-23,2	81,7	-26,3	22,6

* Складено автором за матеріалами: [62–64]

Більше в Росії надано банківських кредитів (в 4 рази). Однак облікова ставка в Росії була вищою (77,3% проти 62,3% в Україні). Як в Україні, так і в Росії має місце заборгованість між суб'єктами підприємницької діяльності.

Дебіторська та кредиторська заборгованості перевищують в Росії аналогічні показники в Україні в 1,7 рази. Порівняння бюджетних витрат показує, що вони в Росії перевищували році витрати в Україні в 2,7 рази, при цьому дефіцит державного бюджету був меншим (4,2% проти 4,5%). [65]

Російська Федерація має значно більші обсяги зовнішнього товарообігу. Якщо обсяг російського імпорту на душу населення не набагато перевищує імпорт товарів в Україну (в 2003 р. – в 1,3 рази), то обсяги експорту російських товарів перевищують обсяги експорту українських товарів із розрахунку на душу населення за цей же період приблизно в 2,1 рази.

За ступенем залучення держав Співдружності до міжнародного товарообороту (по обсягу торгових операцій на душу населення) найвищий показник у Білорусі — 1548 дол., потім з досить суттєвим відривом йдуть Росія (1050 дол.), Казахстан (669 дол.), Україна (619 дол.), Молдова (476 дол.), Туркменістан (421 дол.). У інших держав Співдружності цей показник ще нижче і складає менше 400 дол., при середньому по Співдружності 734 дол., в т.ч. по взаємному експорту — 120 дол., імпорту — 131 дол. Однак ці показники на порядок нижче, ніж у країн ЄС (по 4–6 тис. дол. у Великобританії, Німеччині, Італії). [16]

Значні обсяги експорту дозволяють Росії мати позитивне сальдо з зовнішній торгівлі товарами, тоді як Україна має негативне сальдо. Головним чинником цього є можливість Росії здійснювати експорт енергоносіїв у значних обсягах, в той же час Україна є значним імпортером російських енергоносіїв, що і призводить до перевищення обсягів імпорту товарів в Україну над українським експортом.

В розрахунку на душу населення Україна має зовнішній державний борг в 5 разів менший, ніж Російська Федерація. В абсолютних значеннях зовнішній державний борг Росії перевищує український в 14–15 разів. Значна різниця в обсягах зовнішньої заборгованості пояснюється тим, що Російська Федерація прийняла на себе зовнішні борги колишнього СРСР. До того ж вже в 1996 році Російська Федерація мала значний внутрішній борг, який в абсо-

лютному виразі перевищував внутрішній борг України приблизно у тисячу разів, а у перерахунку на душу населеннядесь у 345 разів.

2.2. Економічне співробітництво України і Росії

Україна та Російська Федерація є стратегічними торговельними партнерами, тому що їх взаємні економічні інтереси обумовлені високим рівнем виробничих, коопераційних і технологічних зв'язків практично в усіх галузях економіки і об'єктивною необхідністю їх раціонального збереження, оновлення та подальшого розвитку на взаємовигідній, рівноправній основі.

Економічні зв'язки між Україною та Росією традиційно склалися на основі тісного співробітництва, однак в останні роки внаслідок радикальних змін в економіках обох країн спостерігається послаблення господарських та коопераційних зв'язків, значний спад обсягів виробництва, різке скорочення взаємного товарообміну, погіршення його структури, зростання бартеризації експортно-імпортних операцій.

В останні роки мляво розвивався один з найважливіших напрямів розвитку співробітництва України та Росії — створення спільних виробничих структур, що сприяють поновленню і зміцненню коопераційних та технологічних зв'язків підприємств і галузей, збереженню і більш ефективному використанню існуючої раніш спеціалізації підприємств в галузі машинобудування, хімічної промисловості, паливно-енергетичного і військово-промислового комплексів, мобілізації фінансових та інвестиційних ресурсів. Правова основа щодо організації і діяльності таких структур в законодавчих актах України та Росії поки що суттєво відрізняються, що є серйозним гальмом на шляху їх створення і успішного функціонування.

Аналогічне становище склалось також і з розробкою довгострокових міждержавних цільових комплексних програм щодо рішення проблем, які представляють собою взаємний інтерес, в галузі виробництва різних видів продукції, в тому числі технічно складної і наукоємної, в проведенні фундаментальних досліджень.

При прояві взаємного інтересу українських та російських господарчих суб'єктів до участі в акціонуванні підприємств, розташованих на території обох держав, і насамперед у таких галузях, як нафтопереробка, енергетика, чорна і кольорова металургія, через відмінності у нормативно-правовій базі їх участь у цьому процесі не набуває розвитку.

Між Україною та Росією не повністю врегульовані проблеми, пов'язані з узгодженням транзитних режимів стягнення місцевих податків і портових збирань, недостатньо використовуються можливості взаємовигідного співробітництва, повітряного сполучення, трубопровідного транспорту тощо.

Такий стан економічних відносин не відповідає потребам обох держав, тому виникає необхідність їх адекватного рішення, розробки спільної довгострокової стратегії взаємовигідного економічного співробітництва. Враховуючи це, Президенти обох країн доручили своїм урядам підготувати на підставі широкомасштабного Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Російською Федерацією і Україною від 31 травня 1997 р. проект Договору про економічне співробітництво між обома державами на 1998-2007 рр. [3]

Робочими групами України та РФ з метою реалізації цих доручень підготовлено та узгоджено на спільних засіданнях проект такого Договору, а також в його розвиток Програму економічного співробітництва України і Росії на 1997-2007 рр.

Проект Програми підготовлено з урахуванням Основних напрямків довгострокового економічного і науково-технічного співробітництва України та РФ на 1997-2000 рр. і на період до 2005 р., проекту Програми діяльності Уряду України на 1997-1999 рр., розпорядження Президента України від 18 серпня 1997 р. по схваленню Невідкладних заходів щодо прискорення реформ і виведення економіки України з кризи.

Програма включає введення та 7 розділів, які містять ряд загальних положень рамкового характеру:

- стан і проблема розвитку українсько-російського економічного співробітництва;
- зближення основних напрямків в проведенні економічних реформ і розвиток економічного співробітництва;
- координація пріоритетних напрямків структурних змін в економіках;
- координація заходів по вирішенню соціальних проблем;
- розвиток торговельних відносин;
- механізм реалізації Програми.

Програма розроблена для здійснення Україною та Росією на довготривалій основі узгодженого комплексу заходів щодо державного сприяння розвитку взаємовигідних економічних на науково-технічних зв'язків між двома країнами, досягненню суттєвого прогресу у виробничому співробітництві провідних галузей національних економік і зростання на цій основі взаємного товарообміну до 2007 р. не менш, ніж у 2,5 рази.

У процесі виконання Програми передбачається вирішити задачі щодо:

- зближення і уніфікації нормативно-правової бази в галузі регулювання зовнішньоекономічної діяльності і податкової системи, здійснення заходів по взаємному захисту національних товаровиробників, розвитку прикордонного співробітництва;
- формування пріоритетних міждержавних та міжрегіональних інвестиційних проектів і програм економічного співробітництва, створення СП та МФПГ у різних галузях економіки, розвитку виробничої кооперації, активізації взаємної діяльності національних і іноземних інвесторів на території обох держав;
- ефективного, взаємовигідного використання і розвитку транспортних комунікацій країн (трубопровідного, залізничного, автомобільного, морського транспорту, ліній електропередач);
- удосконалення платіжно-розрахункових та кредитно-фінансових стосунків;
- взаємодії з урахуванням інтересів обох країн.

Для реалізації цих цілей і задач Програма передбачає взаємодію державних органів України та РФ по напрямках:

- вишукування спільних шляхів, що забезпечують ефективне проведення в Україні і Росії економічних реформ, виходячи із необхідності послідовного поліпшення умов життя населення обох держав, зростання його реальних доходів і споживання;
- узгодження взаємодії у здійсненні інституційних перетворень при формуванні ринкової економіки обох держав, у тому числі в галузі проведення приватизації, створення умов для добросовісної конкуренції, регулюванні діяльності природних монополій;
- зближення концептуальних підходів у структурній перебудові економік обох держав, створення об'єктам господарювання обох країн стимулів для зростання їх виробництва, взаємних інвестицій у їх розвиток, взаємовигідного обміну досвідом запровадження нововведень в галузі передових технологій, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, що випускається.

Домінуючим напрямом економічного співробітництва між Україною та РФ є розвиток торгово-економічних відносин, створення умов вільного переміщення товарів, послуг, капіталів та робочої сили. Здійснення узгоджених заходів з реалізації режиму вільної торгівлі викликано необхідністю сприяння розвитку гармонійних та сталих економічних зв'язків, а також створенню сприятливих умов для ведення ефективної торгівлі.

Досягнення поставленої мети передбачає активну участь держав у розвитку торгово-економічних відносин, відпрацювання механізмів їх забезпечення фінансовою, інформаційно-консультативною, маркетинговою та іншими видами підтримки.

Першочерговим питанням у торгово-економічних відносинах між Україною та РФ є практична реалізація режиму вільної торгівлі без будь-яких винятків, у тому числі за такими напрямками:

- заборона та відміна мита на імпорту-експорту митних зборів, що мають еквівалентну дію;
- заборона і відміна кількісних обмежень на імпорту-експорту і заходів, які мають еквівалентну дію;
- усунення технічних перешкод у торгівлі;
- недопущення створення умисних дискримінаційних умов, за якими товари продаються чи купуються;
- забезпечення адекватного, ефективного і недискримінаційного правового захисту прав інтелектуальної власності і товарних знаків;
- недопущення зловживань підприємствами монопольним становищем на територіях обох держав у цілому або на значній їх частині;
- взаємне забезпечення транспарентності заходів державної підтримки шляхом обміну інформацією;
- забезпечення принципу свободи транзиту;
- вирішення усіх проблемних питань режиму торгівлі, що викають, виключно шляхом двосторонніх консультацій та переговорів.
- Введення режиму вільної торгівлі передбачає створення всіх умов для переходу до торгівлі виключно на ринкових засадах.
- Метою розвитку співробітництва в галузі митної справи є забезпечення виконання усіх положень, які можуть бути прийнятними для забезпечення взаємовигідної торгівлі і досягнення зближення української і російської митних систем.
- Співробітництво щодо досягнення сумісності митних систем буде здійснюватись за такими напрямками:
 - спрощення митних процедур стосовно товарів, що обертаються у торгівлі між країнами, і удосконалення методів роботи митних служб;
 - взаємозв'язок між транзитними системами України і Росії та їх гармонізація;

- гармонізація процедур митного оформлення у різних митних режимах, зокрема, при транзиті, реекспорті, реімпорті, у тому числі технології митного контролю потягів міжнародного сполучення;
- уніфікація вантажної митної декларації;
- розробка єдиного підходу до питання організації митного контролю за переміщенням і оформленням підакцизних товарів, які підлягають маркіруванню;
- здійснення спільного митного контролю у пунктах пропуску і при митному оформленні енергоносіїв (газ, електроенергія);
- удосконалення митного режиму при поставках продукції по виробничій кооперації господарчих суб'єктів, а також митно-банківського валютного контролю;
- підготовка пропозицій по розвитку співробітництва митних служб в питаннях затримки і повернення культурних цінностей, які незаконно вивозяться чи ввозяться;
- сприяння впровадженню і управлінню сучасними системами митної інформації, включаючи комп'ютерні системи у пунктах митного контролю;
- технічне сприяння і обмін інформацією;
- організація семінарів і навчальних програм;
- сприяння впровадженню в практику митного контролю положень спеціально розроблених нормативних документів про захист інтелектуальної власності.

З метою забезпечення адекватного, ефективного і недискримінаційного правового захисту прав інтелектуальної власності і товарних знаків передбачається створити узгоджену систему взаємних заходів по запобіганню ввозу, виготовленню і реалізації товарів з використанням методів недобросовісної конкуренції. Для цього передбачається, зокрема, заснування контактних пунктів з обміну інформацією про торгівлю товарами з використанням методів недобросовісної конкуренції (сфальсифіковані товарні знаки і товари, вироблені з порушенням промислових і авторських прав). Це забезпечить оператив-

вне інформування відповідних органів при прийнятті ними необхідних рішень.

Розвиток торгово-економічних відносин неможливий без одночасного розширення співробітництва в галузі транспорту і його інфраструктури, яке буде здійснюватися за такими напрямками:

- удосконалення нормативно-правової бази на основі реалізації існуючих і підготовки нових двосторонніх угод в галузі автомобільного, залізничного, повітряного, морського і річкового транспорту;
- збереження працездатності залізничного транспорту, функціонуючого на територіях обох країн;
- збереження взаємних поставок продукції і послуг по ремонту рухомого складу і устаткування на рівні, що задовольняє власні виробничі потреби залізниць України і РФ на пільгових умовах;
- встановлення пільгового тарифу на пересилку рухомого складу в ремонт та з ремонту залізницями України і РФ;
- координація спільних дій щодо будівництва на території України транс'європейських магістралей з подальшим виходом на Росію, у тому числі із залученням російського і українського капіталів, кредитів ЄБРР та капіталів третіх країн;
- розробка узгодженої політики в галузі гармонізації систем тарифів по перевезенню і обробці експортно-імпортних вантажів;
- координація дій транспортних служб у частині раціонального використання парку вагонів і контейнерів, встановлення єдиних вимог до транспортних комунікацій, габаритів транспортних засобів, перевезенню важкогазових і великогабаритних вантажів.

Організація торгово-економічних відносин між країнами є можливою тільки на основі активного обміну статистичною інформацією, підготовленою на основі митної статистики. Його передбачається здійснювати на постійній основі за узгодженим переліком показників у рамках уже досягнутих двосторонніх домовленостей з метою зіставлення даних про зовнішню торгів-

влю, виявлення розбіжностей та їх причин, розробки заходів по усуненню цих причин. Крім того, буде здійснюватись обмін статистичними виданнями і публікаціями, методологічними матеріалами і розробками, програмами, а також методами проведення статистичних обстежень, переписів, спостережень.

З цією метою передбачається підготувати до підписання Угоду про співробітництво в галузі статистики, що дозволить поліпшити обмін статистичною інформацією по всіх напрямках соціально-економічного розвитку обох країн на постійній основі.

Одним з напрямків співробітництва в галузі інформаційного забезпечення торгово-економічних відносин, який передбачається активно розвивати, є проведення спільних заходів з організації професійної підготовки (семінари, конференції, консультації, стажування), обмін і взаємне погодження методичних принципів формування статистики зовнішньої торгівлі.

Співробітництво будівельних і машинобудівних комплексів обох держав по будівництву у третіх країнах, з урахуванням дотримання принципів рівності, взаємної вигоди, ненанесення економічного збитку один одному, передбачається здійснювати за такими напрямками:

- співробітництво у реалізації в третіх країнах проектів з будівництва, реконструкції, модернізації і технічного переозброєння підприємств та інших об'єктів, а також в галузі спільного проектування, поставок устаткування і комплектуючих, виконання пусконаладжувальних робіт і спільної експлуатації об'єктів;

- створення спільного банку інформації за чинним законодавством обох держав, а також нормативних актів міністерств, відомств, які належать до питання регулювання зовнішньоекономічної діяльності у частині реалізації технічних проектів і будівництва промислових об'єктів у третіх країнах.

В галузі житлово-комунального господарства планується здійснити низку спільних заходів по вирішенню проблеми обміну житловими приміщеннями між громадянами обох країн і розробці угоди з цього питання.

В галузі містобудівництва передбачаються заходи щодо розробки і впровадження в обох країнах передових технологій реконструкції крупнопанельних житлових будинків першої серії масової забудови 1960-1970 рр., налагодження обміну інформацією з даного питання.

Одночасно передбачається здійснення заходів по збереженню та розвитку існуючих виробництв будівельних матеріалів і конструкцій, збереженню спеціалізації підприємств по виготовленню сировини і сировинних матеріалів (азбест, каолін, графіт, борна кислота, спеціальні прокатні профілі тощо), організація випуску яких неможлива або економічно неефективна без виробничої кооперації.

З метою безпечної експлуатації будівельної техніки високої вартості, передбачається узгодження і участь у спільній розробці нормативних документів з випробовування і сертифікації продукції будівельного машинобудування, зближення вимог вітчизняних стандартів у цій галузі з міжнародними.

2.3. Виробничо-коопераційні зв'язки між країнами

Безпека будь-якої країни переважним чином залежить від стану і рівня розвитку її економіки, можливостей її автономного самозабезпечення і самостійного розширеного відтворення. Ці можливості обумовлюються двома факторами: 1) наявністю у країни необхідних для самостійного розширеного відтворення природних ресурсів; 2) глибиною участі її економіки у міжнародному поділі праці, а отже і ступенем її залежності від інших країн.

Якщо перша складова є об'єктивною реальністю, то щодо другої діють два взаємопов'язаних фактори: один з них може обумовлюватись тими ж об'єктивними обставинами (відсутністю необхідних природних ресурсів чи, навпаки, природною монополією на них), другий носить суто суб'єктивний характер і визначається єдиним критерієм — економічною вигідністю поділу праці, тобто спеціалізації на виробництві певних видів продукції. Спеціалізація може бути добровільною, а може бути і нав'язаною країні зовні. З причини вимушеної спеціалізації країна зненацька може опинитися без ринку збуту

продукції і з обмеженими можливостями для самостійного розширеного відтворення. Наслідками такої ситуації є різке скорочення робочих місць по всій технологічній низці виготовлення продукції, негативні зрушення в загальній структурі економіки, що неминуче позначиться на обсягах виробництва ВВП, бюджетній та фінансовій системах тощо.

З зазначених позицій розглянемо стан виробничої кооперації між Україною та Росією на прикладі спільного використання паливно-енергетичних комплексів обох країн, зокрема його нафтодобувної та нафтопереробної галузей. Цей напрямок співробітництва, поряд з машинобудуванням, ракетобудуванням, суднобудуванням, металургією визнається найбільш пріоритетним, перспективним і взаємовигідним. Слід пам'ятати, що паливно-енергетична проблема є однією з найбільш гострих проблем розвитку України.

Потреба України в нафті складає 25–30 млн. тонн на рік. Щорічний (середній за останні десять років) видобуток складав близько 3 млн. тонн. За любых обставин з наведених даних випливає, що власної нафти для покриття власних потреб в Україні немає і на найближчу перспективу не буде (покриття потреб власною нафтою складає біля 8–9%). [46]

Основними постачальниками нафти в Україну були і залишаються нафтодобувні компанії Росії — понад 80% від загальної потреби в ній.

За цих обставин надзвичайно важливого значення для забезпечення економічної безпеки країни набуває знаходження і реалізація альтернативних шляхів постачання нафти. Вони є, однак їх реалізація знаходиться лише на початковій стадії і просувається дуже повільно. Один з них — постачання каспійської нафти з Азербайджану через територію Грузії і України до Європи (природно, з залишенням певних її обсягів на потреби країн транзиту).

За цим варіантом є додаткова можливість використання нафти Казахстану, зокрема Тенгизського родовища, яке розробляється американською корпорацією "Chevron" (Chevron Oil поряд з корпорацією Royal Dutch Shell є володаркою найбільших в СНД світі казахських родовищ Тенгіз і Джамбул).

Між Україною і Казахстаном на державному рівні вже відпрацьовані багато питань цього проекту. Казахстан ще в кінці вересня 1996 року приєднався до азербайджансько-грузинського проекту співробітництва в області транспортного сполучення і транзиту енергоресурсів. З Азербайджаном підписаний договір про поставку (починаючи з 1997 року) нафти в обсязі 5 млн. тонн на рік по існуючому нафтопроводу Тенгіз–Актау–Комсомольський–Грозний–Баку. Однак Росія обмежує експорт нафти з Казахстану. Нею встановлена квота транзиту не більш 3 млн. тонн на рік при тому, що Казахстан може вивозити в Україну і Європу втричі більше.

Другий, альтернативний російському варіант постачання нафти — будівництво нафтотерміналу в порту Херсон і з'єднання залізничних систем Середньої Азії і Закавказзя з Європою через Україну. Наміри трьох країн СНД розгорнути зазначений транспортний проект спираються на досить реальних західних інвесторів і керівників держав Азії. До того ж Україна вже сама на свій ризик вклала більше 30 млн. дол. в будівництво нафтопроводів Херсон–Кременчук та Одеса–Броди.

Незалежно від того, в яких обсягах буде забезпечуватися надходження нафти в Україну з Росії, пошук і реалізація альтернативних варіантів повинен не тільки продовжуватись, а і активізуватись, оскільки питання нафти, як одного з основних енергоносіїв, є для України життєво важливим.

При цьому слід мати на увазі, що навіть при повній реалізації зазначених альтернативних проектів вони не зможуть повністю задовольнити потреби власної економіки України в нафті, не кажучи вже про вирішення проблеми повного завантаження її шести нафтопереробних заводів.

Звідси об'єктивно випливає висновок — Росія була і залишається найбільш реальним контрагентом щодо розв'язання паливно-енергетичної проблеми України, безсумнівно за умови взаємовигідності відносин у цій сфері.

Як вже відмічалось, українські нафтопереробні заводи спроможні при повному їх завантаженні переробити понад 60 млн. тонн сирової нафти на рік. Власні потреби України складають 25–30 млн. тонн. Отже від 20–30 млн.

тонн переробленої нафти з Лисичанського та Херсонського НПЗ (потужність яких складає 23,5 і 8,6 млн. тонн нафти на рік) можуть бути спрямовані на потреби Росії (Ставропольського краю та Кубані)), а також на експорт до Східної і Західної Європи на взаємовигідних для України і Росії умовах. Однак, за відомих причин, поставки нафти з Росії, починаючи з початку 90-х років зменшувалися, в результаті чого завантаження нафтопереробних заводів України складає лише 18–20% від їх наявних потужностей.

Вбачається, що для більшої зацікавленості Росії у виробничій кооперації саме у цій важливій для України галузі, слід створити більш сприятливі для Росії умови щодо її участі в процесі подальшої приватизації нафтопереробних заводів України та їх інвестуванні. При цьому мова може йти не тільки про надання можливості продажу блокуючого пакету акцій (26% + 1 акція) цих підприємств, а навіть і контрольного пакету (50% + 1 акція), обумовивши його продаж зобов'язанням поставок нафти в найбільш можливих обсягах.

На нашу думку навіть повний продаж одного і навіть двох із шести нафтопереробних заводів загрози економічній і оборонній безпеці країни не несе. Потужності всіх цих заводів є лише потенційними, нафти для їх завантаження у нас немає і взяти її у необхідних обсягах, крім Росії, немає у кого. Без нафти — це просто гора устаткування, яка не тільки не приносить ніякої користі для господарства країни, а навпаки, несе одні збитки. Витрати на підтримання устаткування у робочому стані протягом періоду простоїв обходяться, наприклад, Лисичанському НПЗ біля 3 млн. дол. щомісячно. Тому їх продаж, в умовах практичної відсутності власної нафти, є корисним вже сам по собі, оскільки, по-перше, дає можливість залучити до бюджету досить невеликі розміри валютних надходжень, по-друге, дозволяє позбавитися від збитків, які несе зберігання цих НПЗ у придатному стані.

Слід зазначити, що у міжнародній практиці існує і така форма розподілу власності на взаємовигідній для обох сторін основі, як передача підприємств у коротко- чи довгострокову концесію. У відповідності до неї, право воло-

діння і розпорядження залишається за власником об'єкта, а іноземному капіталу передається лише право користування ним на тривалий період.

Не менш важливою матеріальною основою для тісного співробітництва щодо взаємовигідного ефективного використання паливно-енергетичних комплексів України і Росії є транспортування нафти і нафтопродуктів.

Вхідна потужність нафтопроводних систем, що проходять по території України, складає 135 млн. тонн на рік, вихідна — 65 млн. тонн на рік. Цих потужностей достатньо для забезпечення сучасного рівня споживання нафти і нафтопродуктів промисловістю і населенням України, а також їх транзиту в Чехію, Словаччину, Угорщину, Польщу, Югославію, Австрію, Німеччину, Італію, Туреччину, Румунію. Є безсумнівним, що на цьому напрямку співробітництва з Росією можливостей для реалізації інтересів обох країн більш ніж достатньо. Проте Росія, намагаючись застрахувати себе від несподіванок, які можуть призвести до ще більшого утвердження незалежності України, відпрацьовує реалізацію проекту будівництва альтернативної нафтотранспортної мережі, яка буде проходити через Білорусію в обхід території України.

Зрозуміло, що за таких обставин необхідно вжиття дійових політичних, законодавчих і економічних акцій щодо зростання довіри між країнами з тим, щоб усунути перешкоди на шляху реалізації цього пріоритетного напрямку співробітництва. Робити це треба як на державному рівні, так і на рівні прямих контрактів суб'єктів господарювання України та Росії.

Останнім часом в Росії у енергетичній сфері відбуваються процеси злиття окремих нафтових компаній і створення великих нафтових гігантів. Так, в результаті злиття компаній "ЮКОС" та "Сибнефть" утворилася нафтова компанія "ЮКСИ". Крім "ЮКОСа" та "Сибнефти" у новий холдінг вступили також "Восточная нефтяная компания" та "Восточно-Сибирская нефтяная компания". Створена структура займає третє місце у світі за обсягами видобутку нафти (після англо-голандської Royal Dutch/Shell і американської Exxon) і по підтвердженим запасам нафти. Обсяг видобутку нафти цим холдінгом — 100 млн. тонн на рік (третина російського нафтовидобутку), кількість співробіт-

ників складає більше 200 тисяч. Об'єднались також такі найбільш великі нафтові компанії як "ЛУКОЙЛ" та "СИДАНКО".

Події, що розгортаються в економічному житті Росії, свідчать, що в ньому йде активний процес формування великих фінансово-промислових корпорацій і, насамперед, в паливно-енергетичній сфері. Російські нафтові компанії стають могутніми, порівняльними з західними гігантами. Процеси укрупнення структури могутніх нафтових гігантів супроводяться паралельним переділом нафтового ринку. Перерозподіл сил у рядах нафтомагнатів на пряму впливає на велику політику. Нафтові союзи, що складаються нині, є у вищій мірі прагматичними і, не буде перебільшенням сказати, є у буквальному сенсі повторенням союзів політичних і тісно пов'язаними з останніми. Іншими словами, йде активний процес формування фінансової олігархії, тобто прямого злиття фінансового капіталу з політичною владою.

Посилення концентрації і централізації капіталу у нафтовидобувній промисловості Росії веде до різкого обмеження свободи дій і можливостей маневру України у розв'язанні своєї паливно-енергетичної проблеми. Замість того, щоб домовлятися з 6–10 потенційними контрагентами і мати вибір за умов існуючої конкуренції між ними, справу доведеться мати з двома, а то і одним монополістом. За таких обставин слід виходити з реалій, враховувати їх і знаходити найбільш сприйнятливі для обох сторін шляхи для взаємопорозуміння і взаємовигідного співробітництва.

Найважливішою спільною проблемою України та Росії є забезпечення їх продовольчої безпеки. Ця нагальна проблема сповна може бути вирішена на базі вже створених потужностей сільських господарств вищезазначених країн. Для цього потрібно поглибити їх спеціалізацію на основі загальноприйнятих довгострокових програм розвитку сільськогосподарських регіонів.

Взаємовигідним для обох країн є поновлення зруйнованої курортної системи і туризму. Наприклад, туризм з супутньою йому сферою торгівлі та обслуговування, а також курортна система давали до 60% в бюджет Криму.

Як показують дослідження, відновлення єдиного економічного простору дозволить країнам СНД без додаткових інвестицій збільшити виробництво продукції базових галузей більше ніж в 1,5 рази. Одночасно це дасть можливість зменшити сумарні витрати Співдружності на виробництво електроенергії на 20%, у металургії — на 15%, в машинобудуванні — майже на 25%. Крім того, за рахунок покращання координації зовнішньоекономічної діяльності Співдружності виникає можливість збільшити його сумарний баланс на 15–20 млрд. дол. Головна ж справа полягає в тому, що більш глибока інтеграція країн створить умови для перетворення підйому їх національних економік в сталий процес.

2.4. Напрями активізації міжрегіонального співробітництва

Важливим напрямком торгово-економічного співробітництва є встановлення прямих торговельно-економічних зв'язків між прикордонними областями України і РФ. Міжрегіональне прикордонне співробітництво буде здійснюватись по таких напрямках:

- створення умов для полегшеного перетинання державного кордону між Україною і РФ, удосконалення системи прикордонного, митного, міграційного та інших видів контролю у пунктах пропуску;
- сприяння у розробці спільних спеціальних природоохоронних програм і проектів, особливо в екологічно несприятливих районах;
- обмін інформацією про асортимент продукції, що випускається, і потреби підприємств областей, а також створення міжрегіонального інформаційного центру фармацевтичної промисловості, однією з основних функцій якого буде проведення моніторингу забезпечення населення прикордонних областей ліками;
- надання консультативної допомоги підприємницьким структурам у налагодженні ділових контактів між підприємствами прикордонних областей з питань зовнішньоекономічного і митного законодавства;

- обмін позитивним досвідом вирішення нагальних проблем прикордонних областей;
- сприяння відкриттю консигнаційних складів медикаментів і фірмових аптек в обласних центрах прикордонних областей України і Росії;
- розробка спільних проектів розвитку прикордонних областей, зокрема в галузі містобудування, а також обмін досвідом шляхом проведення семінарів з питань розробки регіональних містобудівних проектів, генпланів населених пунктів.
- Підвищенню ефективності прикордонного торгово-економічного співробітництва сприятиме і реалізація Угоди між Урядом України і Урядом РФ про співробітництво прикордонних областей.
- Вирішення задачі усунення зайвих перешкод у торгівлі між країнами з метою взаємного забезпечення якості експортних товарів, захисту життя і здоров'я людей, тварин і рослин, оточуючого середовища передбачає здійснення таких заходів:
 - співробітництво по удосконаленню і гармонізації нормативної договірно-правової бази в галузі санітарних і фітосанітарних заходів;
 - обмін інформацією в галузі стандартизації, метрології, сертифікації, систем пакування і маркування товарів;
 - визначення уповноважених органів по сертифікації, скороченню переліку продукції, що поставляється взаємно, яка підлягає обов'язковій сертифікації в Україні і РФ, у тому числі взаємній сертифікації і реєстрації лікарських засобів;
 - зближення методичних підходів в галузі метрології, стандартизації і сертифікації з використанням норм і принципів міжнародного права.

Резюмуючи вищенаведене, можна стверджувати, що широкий спектр заходів економічних взаємин, їх актуальність і обґрунтованість, визначеність термінів реалізації та адресність виконавців, які властиві розробленому проекту Програми економічного співробітництва України і Росії на 1998-2007 рр., дозволить, в разі його підписання, отримати такі преференції:

- здійснити на довгостроковій основі узгоджений комплекс заходів, в тому числі нормативно-правових, по державному сприянню розвитку взаємовигідних економічних та науково-технічних зв'язків між двома державами;
- досягти суттєвого прогресу в виробничому співробітництві провідних галузей національних економік;
- проводити стимули суб'єктам господарювання для розширення виробництва, збільшення інвестиційних потоків, підвищення якості і конкурентоспроможності продукції, можливості виходу на світові ринки;
- подвоїти товарообіг у взаємній торгівлі та поліпшити торговельне сальдо, в першу чергу, за рахунок зростання експорту українських товарів;
- реалізація Програми сприяння виходу економіки України з стану стагфляції.

РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРНІ ЗРУШЕННЯ В ТОРГІВЕЛЬНИХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ І РОСІЇ

3.1. Структура двостороннього товарообігу

Економічний стан будь-якої країни миру багато в чому визначається обсягом і структурою її зовнішньоторговельних зв'язків. Цей чинник є домінантним і для України, оскільки в умовах скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію, що встояло, зовнішня торгівля практично залишилася єдиним вагомим чинником оздоровлення національної економіки і джерелом надходження валютних ресурсів.

Значущість і благополуччя зовнішньоторговельної сфери України, в першу чергу, залежить від стану торгівлі з Росією – нашим традиційним і найбільшим торговим партнером. За останнє десятиріччя ХХ століття зовнішньоторговельні взаємостосунки України і Росії були, в основному, перекладені на загальноприйняті в світовій торгівлі принципи митного регулювання, але з вельми істотною асиметрією оподаткування в національних законодавствах.

Протягом 1994-1996 г р. обсяги зовнішньої торгівлі товарами між Україною і Росією постійно росли. В 1994 р. товарообіг складав 11,0 млрд. дол., в 1995 р. – 13,9 млрд., в 1996 р. – 14,4 млрд. (рис. 2.1). Але при цьому, якщо за період 1994-1996 г р. експорт товарів до Росії збільшився в 1,2 рази, то імпорт російських товарів виріс в 1,4 рази, унаслідок чого негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу в торгівлі товарами збільшилося на 1,5 млрд. дол. [63].

Природний розвиток міждержавного товарообміну був перерваний в результаті введення в травні 1996 р. ввізних мит на цукор і підакцизні товари, а з 1 вересня – ПДВ на всі товари українського походження. Це означало позбавлення України режиму найбільшого сприяння і переклад торгового режиму на двосторонню основу, при якій ПДВ на імпорт стягується обома сторонами.

Після упровадження цих дискримінаційних заходів в зовнішній торгівлі України і Росії спостерігався обвальний спад обсягів експортно-імпортних операцій, про що своїми очима свідчать дані табл. 2.1 і рис. 2.1. Лише з 2002 року намітилася тенденція незначного збільшення зовнішньоторговельного обороту між країнами.

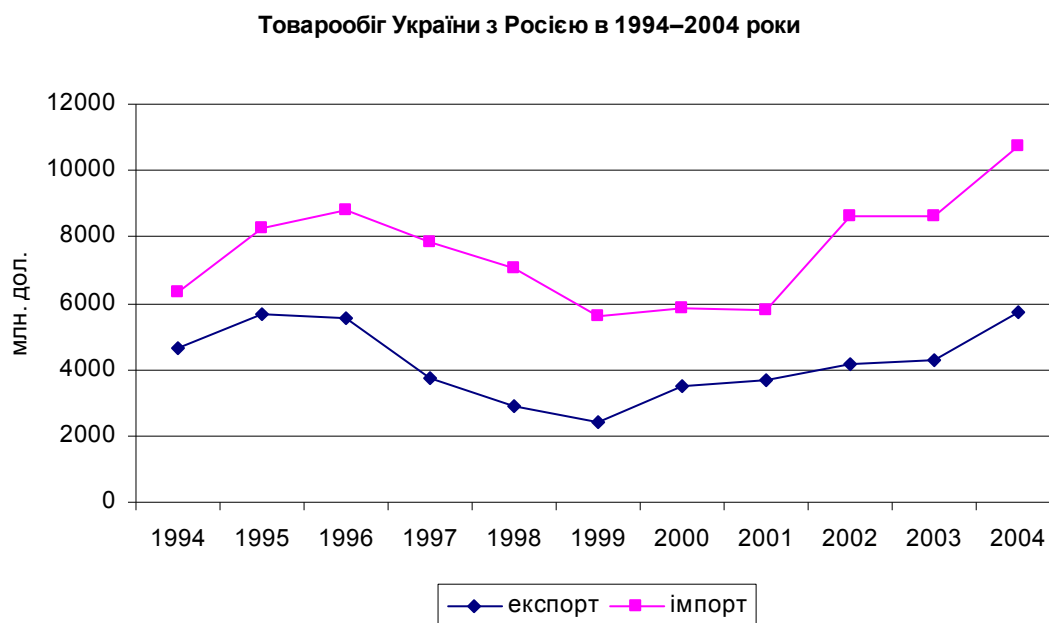

Рис. 1.

Таблиця 2.1

Зовнішня торгівля України і Росії в 1996-2003 рр. (млрд. дол.)

Найменування	1996	1997	1998	2000	2002	2003
Зовнішньоторговельний оборот, всього	18,0	15,0	12,5	10,4	11,57	11,75
Товари	14,4	11,5	10	8	9,34	9,49
Послуги	3,6	3,5	2,5	2,4	2,23	2,26
Експорт, всього	8,9	6,9	5,1	4,6	5,57	5,74
Товари	5,6	3,7	2,9	2,4	3,52	3,68
Послуги	3,3	3,2	2,2	2,2	2,05	2,06
Імпорт, всього	9,1	8,1	7,4	5,8	6,0	6,01
Товари	8,8	7,8	7,1	5,6	5,82	5,81
Послуги	0,3	0,3	0,3	0,2	0,18	0,20
Баланс, всього	-0,2	-1,2	-2,3	-1,2	-0,43	-0,27
Товари	-3,2	-4,1	-4,2	-3,2	-2,3	-2,13
Послуги	3	2,9	1,9	2,0	1,87	1,86

* Складено автором за матеріалами: [61] [64]

Аналіз динаміки зовнішньоторговельних взаємостосунків України з Росією за 1996-2003 г. р. дозволяє зробити висновок про зменшення питомої ваги Росії, що встояло, в загальному обсязі українського товарообміну з 45% до 30,2%, у тому числі у галузі експорту – з 38,7% до 22,6% [32, с. 16-18].

Зовнішньоторговельний оборот товарами і послугами з Росією в 2003 р. склав 11,75 млрд. дол. (або майже третина зовнішньоторговельного обороту України), у тому числі експорт – 5741 млн. дол. імпорт – 6010,2 млн. Коефіцієнт покриття імпорту експортом дорівнював 0,633 [64].

Таблиця 2.2

**Динаміка торгівлі України з Російською Федерацією
за січень-вересень 2005/2004 років (млн. дол. США)**

	Експорт			Імпорт			Товарообіг	
	9 міс. 2004	9 міс. 2005	%	9 міс. 2004	9 міс. 2005	%	9 міс. 2004	9 міс. 2005
Всього: товари та послуги	5953,4	7286,8	100,0	8723,0	9728,4	100,0	14676,4	17015,2
в тому числі:								
Послуги	1687,5	1833,9	25,2	219,1	281,9	2,9	1906,6	2115,8
Товари	4265,9	5452,9	74,8	8503,9	9446,5	97,1	12769,8	14899,4
Продовольство	836,2	991,5	13,6	211,2	309,1	3,2	1047,4	1300,6
Мінерал. продукти та руди	65,9	198,2	2,7	137,7	157,2	1,6	203,6	355,3
Енергоносії	47,1	130,4	1,8	5353,0	5503,8	56,6	5400,1	5634,3
Продукція хімічної промисловості	396,9	518,0	7,1	480,2	707,1	7,3	877,0	1225,1
Продукція легкої промисловості	45,8	57,0	0,8	59,1	78,1	0,8	104,8	135,1
Деревина, папір, целюлоза	210,3	246,9	3,4	160,6	229,5	2,4	370,9	476,3
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	71,2	78,6	1,1	73,9	91,8	0,9	145,1	170,3
Металургійна продукція	1155,4	1483,1	20,4	575,8	817,4	8,4	1731,2	2300,4
Машинобудівна продукція	1314,5	1577,7	21,7	1345,5	1374,4	14,1	2660,0	2952,0
Прилади та апарати	37,6	53,2	0,7	56,6	58,3	0,6	94,2	111,4
Інші товари	85,0	118,5	1,6	50,5	120,0	1,2	135,5	238,5

* Складено автором за матеріалами: [3, 64]

Товарний експорт та імпорт України характеризується яскраво вираженою асиметрією в бік Росії, що свідчить про монопольну залежність України від російських ринків збуту і особливо від джерел постачання імпорتنих товарів, серед яких домінують енергоносії. Так, наприклад, у 1996 р. частка Росії в загальному експорті товарів становила 43%, а в імпорті — 46,6%.

Як видно на графіку (рис. 2.2), тренди зміни експорту й імпорту паралельні один одному з перевищенням імпорту над експортом практично на постійну величину в 3 млрд. доларів. Тільки сьогодні, в 2004–05 рр. обсяг товарообігу між нашими країнами відновлено до рівня 1996 року.

В загальному обсязі товарної структури українського експорту до Росії найбільша питома вага протягом усього 10-річного періоду припадає на товарну групу XV «Неблагородні метали і вироби з них» — відповідно 25,4% в 1996 р., 30,12% — в 1997 р., 25–26% в 2002–05 рр. (рис. --). Це говорить про монокультурність експорту, яка підвищує уразливість країни у сфері зовнішньоекономічних зв'язків. Структура цієї групи товарів складається, перш за все, з чорних металів і виробів з них, міді, нікелю, алюмінію, свинцю, цинку, олова і виробів з них і т.п.

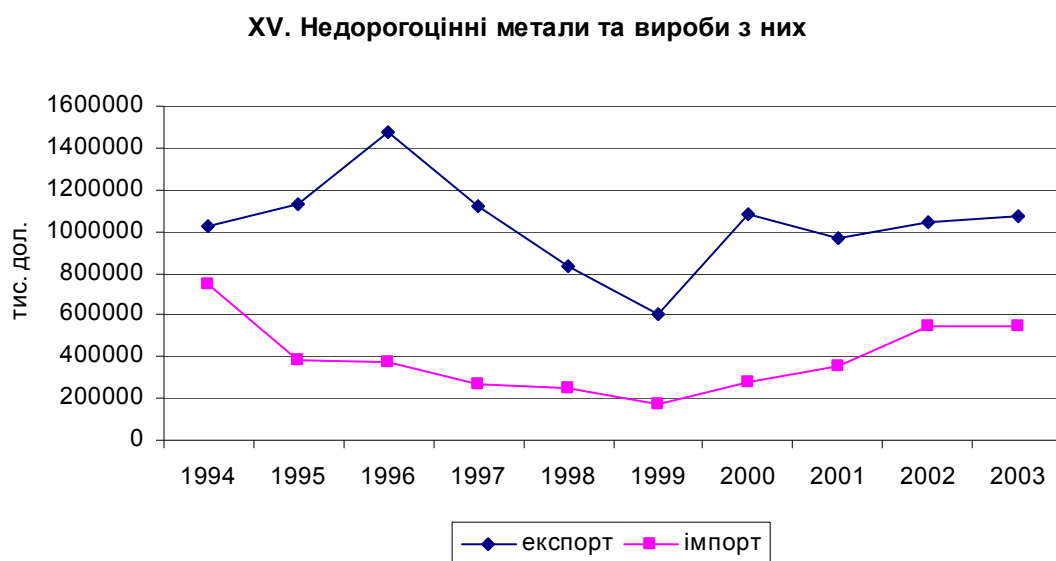

Рис. 2.2

Як видно з графіку (рис. 2), обсяг українських поставок цих металів в Росію протягом останніх 5 років відносно стабільно тримається на рівні 1 млрд. дол. Зустрічні поставання з Росії складають щорічно близько 300–400 млн. дол. Бачимо, що тренди експорту й імпорту майже паралельні.

Чорні метали (чавун, залізо, сталь, готовий прокат, прутки гарячекатані і т.п.) і вироби з них (сталеві труби, металоконструкції з чорних металів, радіатори для центрального опалювання і т.п.) протягом аналізованого періоду

залишалися найпоширенішими товарами українського експорту на внутрішньому російському ринку. Частка чорних металів в експорті до Росії складала 12–16%, тобто залишалася протягом вказаного періоду практично на одному рівні. Вартісні ж обсяги експорту чорних металів в 2001–03 рр. скоротилися в порівнянні з 1996 р. приблизно в 2,2 рази. Основними чинниками, які впливають на обсяги експорту чорних металів до Росії, залишаються кон'юнктура попиту російського ринку на ці товари і вітчизняні ціни на них.

В структурі експорту до Росії частка *виробів з чорних металів* протягом 1994–2003 рр. знижувалась з 15,48% в 1997 р. до 8,25% в 2002 р.; попит на них був обумовлений кон'юнктурою на російському ринку металопродукції.

Стабільним попитом на внутрішньому російському ринку в 1996–2002 рр. користувалася *продукція машинобудівного комплексу*. В товарній структурі зовнішньої торгівлі України з Росією частка цієї підгрупи товарів займала друге місце, а саме: 15,97% в 1996 р., 19,28% в 1998 р., 18,60% в 2003 р. (рис. 2.3). Серед основних товарів цієї підгрупи — машини, устаткування, механізми, електротехнічне устаткування, телеапаратура.

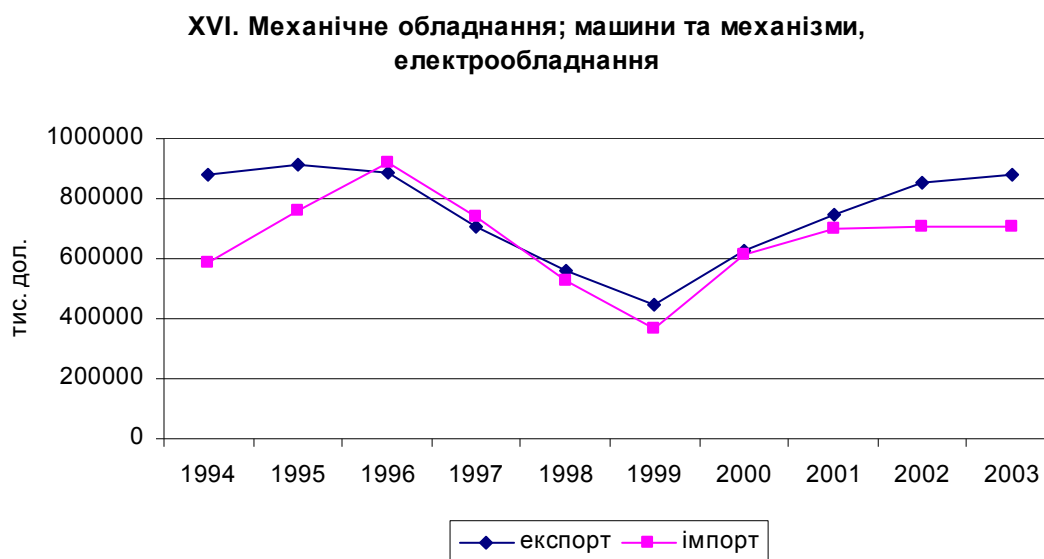

Рис. 2.3

Самими представницькими товарами в цій групі є *машини і устаткування* (турбіни, двигуни турбореактивні і внутрішнього згоряє, насоси, прокатні стани, металоріжучі верстати і багато інших виробів), частка яких в

експорті до Росії складала 10,81% в 1996 р., 12,81% в 1997 р., 14,26% в 1998 р. та 13,3% в 2003 р.

Електричні машини і устаткування протягом вказаного періоду також були самими репрезентативними товарами українського експорту до Росії. До цієї групи товарів належать, перш за все, електричні двигуни і генератори, електрогенераторні установки, електричні трансформатори, електричні акумулятори, телефонні апарати, електрична апаратура і багато інших товарів. Частка цієї групи товарів в обсязі експорту до Росії складає 5–6%.

Як видно з графіку (рис. 2.4), обсяги і тренди взаємного ввозу і вивозу по групі «Механічне та електротехнічне обладнання» практично однакові.

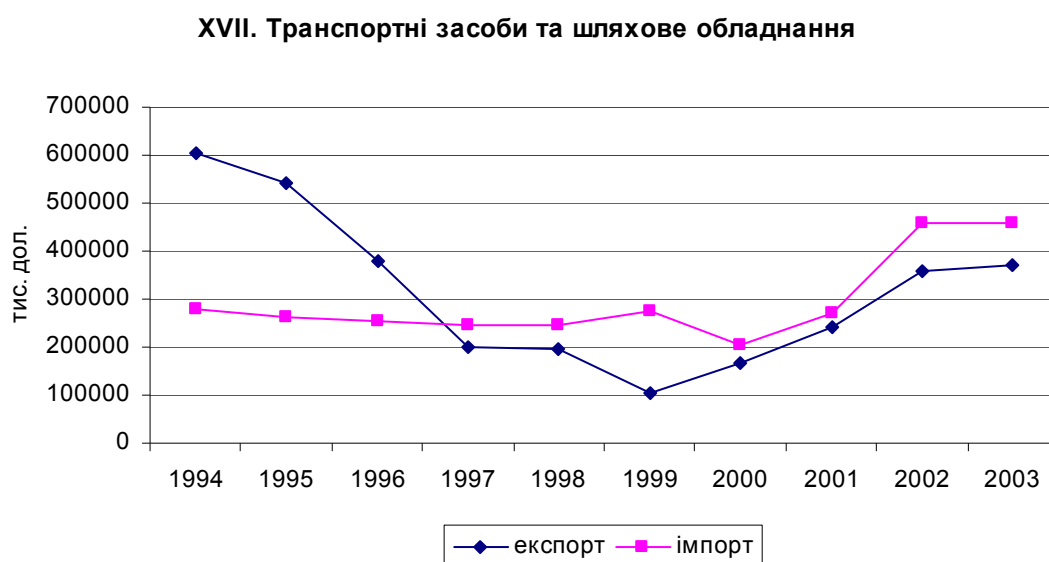

Рис. 2.4

Протягом 1994–2003 рр. Росія продовжувала залишатися найбільшим ринком збуту *товарів харчової промисловості* України. Частка цієї підгрупи товарів в товарній структурі експорту до Росії досягла 20% в 1995 році, потім різко впала до 7% в 2000–01 рр. і тепер знову піднімається. Основними експортоздібними товарами цієї товарної підгрупи на російському ринку є цукор, вироби з м'яса і риби, етиловий спирт, продукція мукомельного виробництва, алкогольні і безалкогольні напої, тютюн і т.п. Самим представницьким серед товарів харчової промисловості до 1997 р. був *цукор*, частка якого в обсязі експорту складала 8,72% в 1996 р., але з 1997 р. унаслідок «цукрової

війни» експорт цукру почав стрімко падати, і в 2002 р. його частка складала лише 0,72% загального експорту, або зменшилася майже в 23 рази. Така ж доля встигла експорт спирту етилового. Наприклад, в 1997 р. спостерігалось істотне зменшення експорту до Росії таких традиційних українських товарів, як продукція борошномельного виробництва — на 81,5%, олія соняшникова — на 60,4%, спирт етиловий — на 91,5%, цукор — на 66,1%; значно впали обсяги експорту до Росії таких товарів, як молоко, масло, консерви плодово-овочеві [61]/

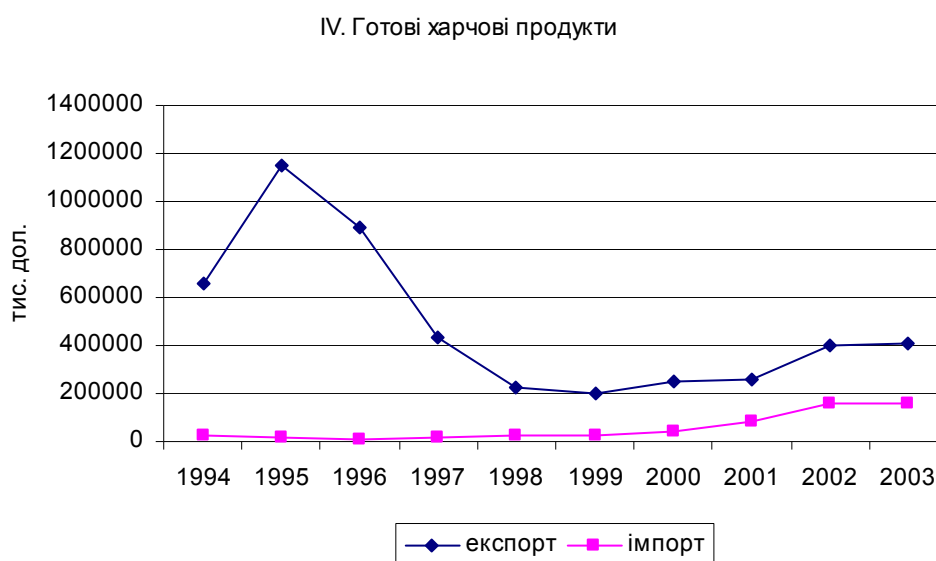

Рис. 2.5

В останні роки спостерігається деякий підйом як експорту, так імпорту готових харчових продуктів при збереженні трьохкратного позитивного сальдо України (рис. 2.5).

В обсязі експорту до Росії четверте місце займає *продукція хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості* (товарна група VI). Частка цієї товарної групи коливається сьогодні на рівні 8,5–9,5%. Структура цієї підгрупи товарів складалася в основному з продуктів неорганічної хімії, органічних хімічних сполук, фармацевтичних продуктів, включаючи медикаменти, добрива, дубильні екстракти і фарбники, ефірні масла і есенції, миючі засоби, білкові речовини і т.п.

Самими представницькими товарами в структурі цієї групи товарів були *продукти неорганічної хімії* — сірчана і азотна кислоти, штучний корунд, сульфіти, нітрит і нітрати, оксиди і гідроксиди хрому, заліза, кобальту і інші товари. Частка продуктів неорганічної хімії поступово зростає; вона складала 4,62% в 1996 р., 4,2% в 1997 р., 5,5% в 1998 р. і 6,4% в 2002.

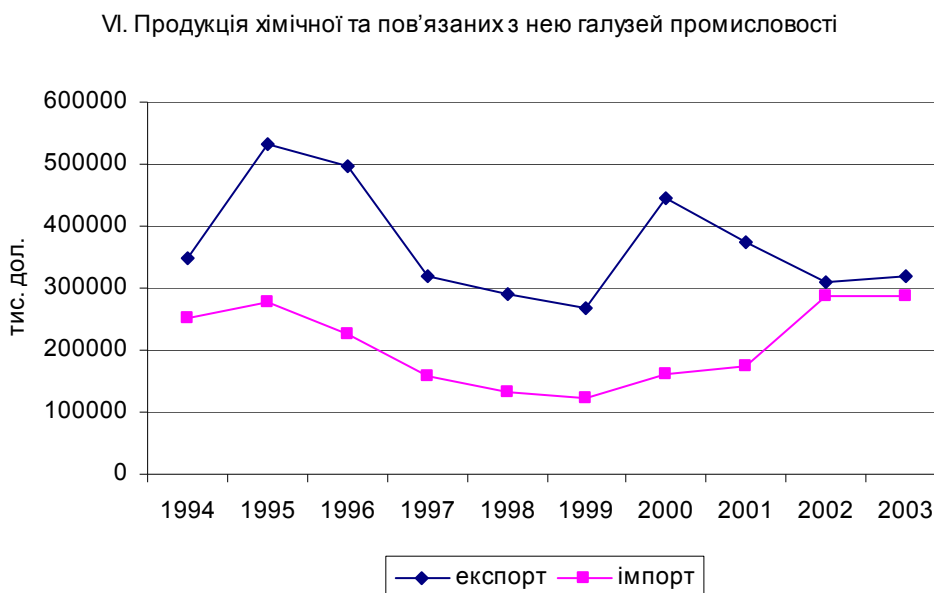

Рис. 2.6

Частка *фармацевтичних продуктів, дубильних екстрактів і фарбників* в обсязі експорту до Росії до 1997 року залишалася майже на одному рівні 0,6–1,1%, але, починаючи з 1998 р., питома вага фармацевтичних продуктів різко впала до 0,28% в 2002 р. Значно зменшилися обсяги експорту до Росії *органічних хімічних сполук* — з 100,5 млн. дол. у 1994 р. (2,16% загального обсягу експорту), до 42,5 млн. дол. США в 1996 р. (0,76% загальні обсяги експорту) і 17,9 млн. дол. в 2002 р. (0,75%).

Як бачимо на рис. 2.6, обсяги експорту з України і імпорту в Україну продукції хімічної і пов'язаних з нею галузей промисловості сьогодні практично порівнялися на рівні 300 млн. дол. Коливання експорту і імпорту протягом минулого знаходилися в одній «фазі».

Серед самих представницьких товарів групи «Полімерні матеріали, пластмаси та каучук» є *каучук і гумові вироби*, частка яких в обсязі експорту по-

ступово зростала протягом аналізованого періоду. Однак в цілому по групі обсяги експорту постійно знижуються, а імпорт з Росії зростає (рис. 2.7).

В цілому по товарним групам, що об'єднують продукцію хімічної промисловості, відбувається постійне скорочення обсягів експорту до Росії, тобто цей сектор є одним з найбільш потерпілих. Україна практично втратила російський ринок збуту калійних та азотних добрив, різко скоротились обсяги експорту до Росії сірчаної кислоти, кальцинованої та каустичної соди, фосфатних добрив та інших товарів хімічної промисловості. До 1994 р. більш стабільними були позиції українських експортерів на російському ринку пластмас та синтетичних смол, оскільки на ньому зберігався попит на поліетилен, полістирол, споживчі смоли, полівінілхлорид.

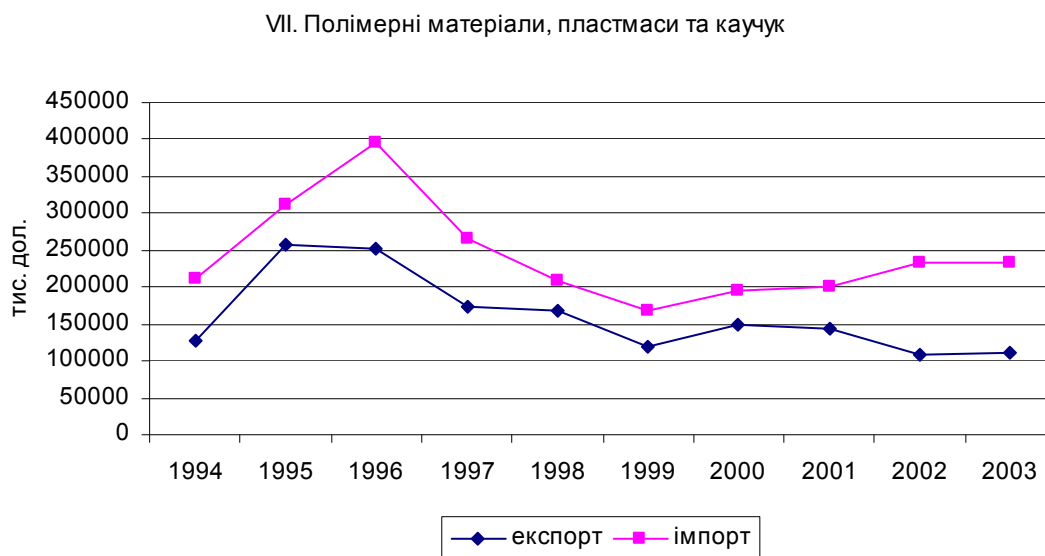

Рис. 2.7

Ускладнення проблеми експорту українських товарів хімічної промисловості до Росії обумовлене рядом факторів, основними серед яких є: різке скорочення попиту на хімічну продукцію промисловості, транспорту і особливо сільського господарства Росії, нестабільне забезпечення українських підприємств енергоносіями та сировиною (зокрема, нафтою та стиролом), подібністю внутрішньої галузевої структури хімічної промисловості в Україні і Росії. Тому можна передбачити збереження в перспективі попиту російського ринку в виробках української малотоннажної хімії — барвниках, хіміч-

них реактивах, синтетичних пігментах, особливо чистих речовинах, хлор-вміщуючих продуктах та ін.

В той же час посилення позицій українських експортерів на російському ринку товарів хімічної промисловості може бути забезпечене лише при докорінній перебудові вітчизняної галузі з метою створення виробництв, що не залежать від імпоротної сировини та мають значно меншу енергоємність.

В цілому по товарній групі, об'єднуючій *продукцію хімічної промисловості*, відбувається постійне скорочення обсягів експорту до Росії, тобто цей сектор ринку є одним з найбільш потерпілих. Україна практично втратила російський ринок збуту калієвих і азотних добрив, різко зменшилися обсяги експорту до Росії сірчаної кислоти, кальцинованої і каустичної соди, фосфатних добрив і інших товарів хімічної промисловості. Протягом аналізованого періоду залишалися стабільними позиції українських експортерів на російському ринку пластмас і синтетичних смол, оскільки на ньому зберігався попит на поліетилен, полістирол, споживацькі смоли, полівінілхлорид.

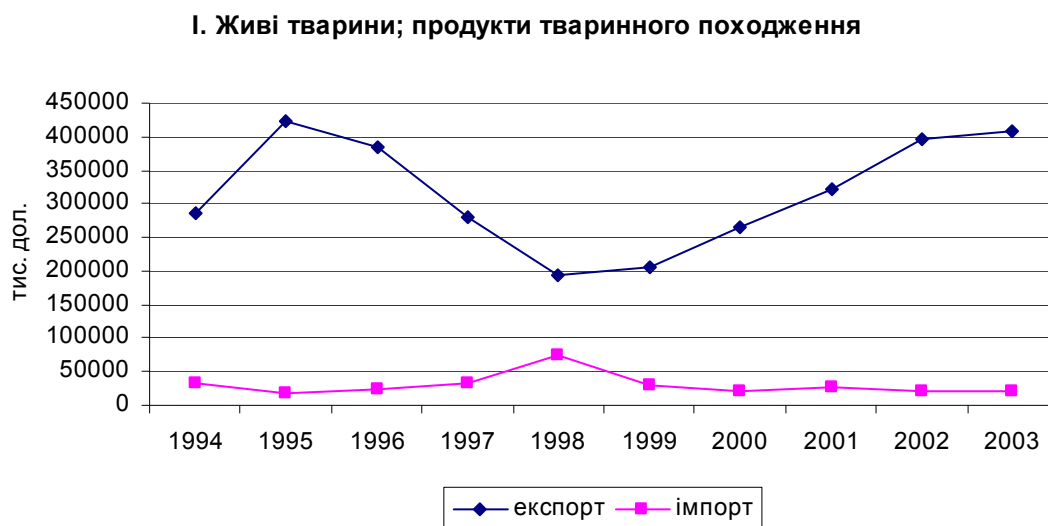

Рис. 2.8

Практично на одному рівні протягом 1994-2004 рр. в обсязі експорту вітчизняних товарів до Росії залишалася *продукція агропромислового комплексу* України — 7,05% в 1996 р., 6,67% в 1998 р. і 8,64% в 2002 р. Це в основному — живі тварини, м'ясо і харчові субпродукти, риба і рибопродукти, молоко, молочні продукти і яйця, інші продукти тваринного походження (рис. -

). Найбільш представницьким товаром цієї товарної підгрупи була *яловичина морожена*, проте обсяги експорту її з 1996 р. впали з 263 млн. дол. в 1996 р. до 156,2 млн. дол. в 2002 р. Частка цього товару в обсязі експорту складала 4,7% в 1996 р., 6,0% в 1997 р., 5,25% в 1998 р. і 6,5% в 2002 р.

Констатуючи стабільний попит російського ринку на продукцію агропромислового комплексу, слід помітити, що збут на зовнішньому ринку живих тварин, продуктів тваринництва і рослинництва, шкіри, хутра приводить одночасно до оголення вітчизняного ринку і стимулює зростання внутрішніх цін на них. Сировина стає все більш недосяжною для українських виробників, а зростаюче проникнення на внутрішній ринок продукції іноземних фірм, виготовленої з української сировини і напівфабрикатів, прискорює деградацію вітчизняної переробної промисловості, темпи спаду виробництва в якій в 2-3 рази перевищують аналогічні показники сировинних галузей.

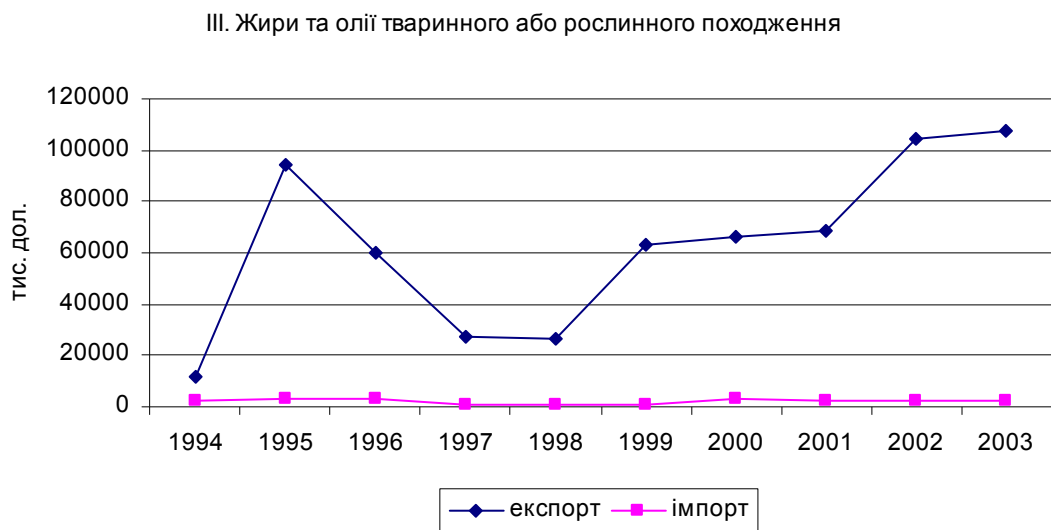

Рис. 2.9

Відносно стабільно, з тенденцією до значного зростання розвивається український експорт рослинних та тваринних жирів й масла, насамперед соняшникової олії (рис. 2.9). У 2003 році обсяг продаж товарів цієї групи в Росії перевищував 100 млн. дол., тобто зрівнявся з експортом полімерів.

Експорт продуктів рослинного походження протягом десятиріччя неухильно знижувався і нині складає близько 30 млн. дол. Навпаки, імпорт зе-

рнових з Росії різко зростає, досягнувши рівня в 150 млн. дол. (рис. 2.10). Протягом останніх років українські виробники хлібопекарської та кондитерської продукції купляють у сусідів зерно більш якісне і дешевше, ніж вітчизняне.

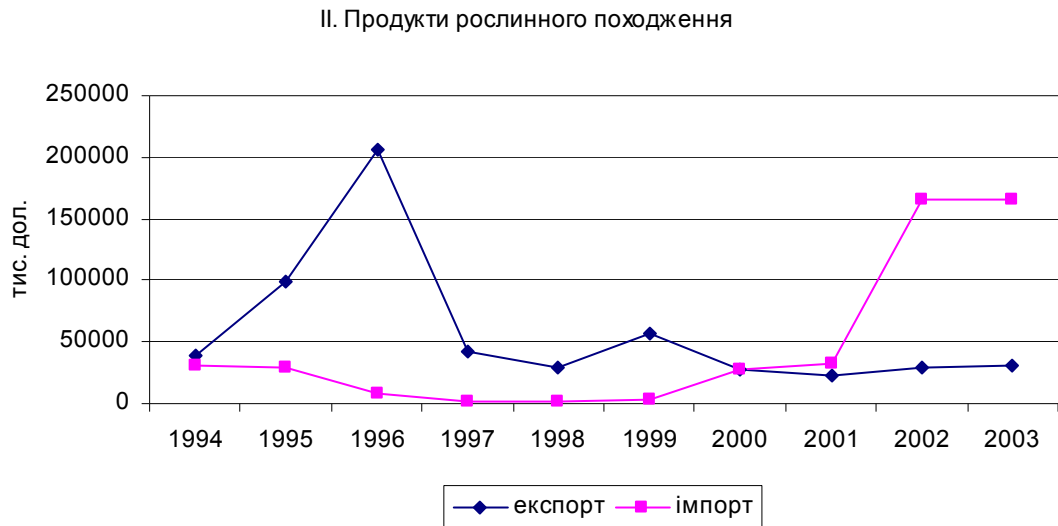

Рис. 2.10

Істотні зміни протягом десятиріччя відбулися в торгівлі паперової масою з деревини та інших волокнистих матеріалів. В цієї товарної групі імпорт з Росії остається на відносно однаковому рівні, а експорт в Росію неухильно і стрімко зростає. Нині Україна є нетто-експортер лісопаперової продукції (рис. 11).

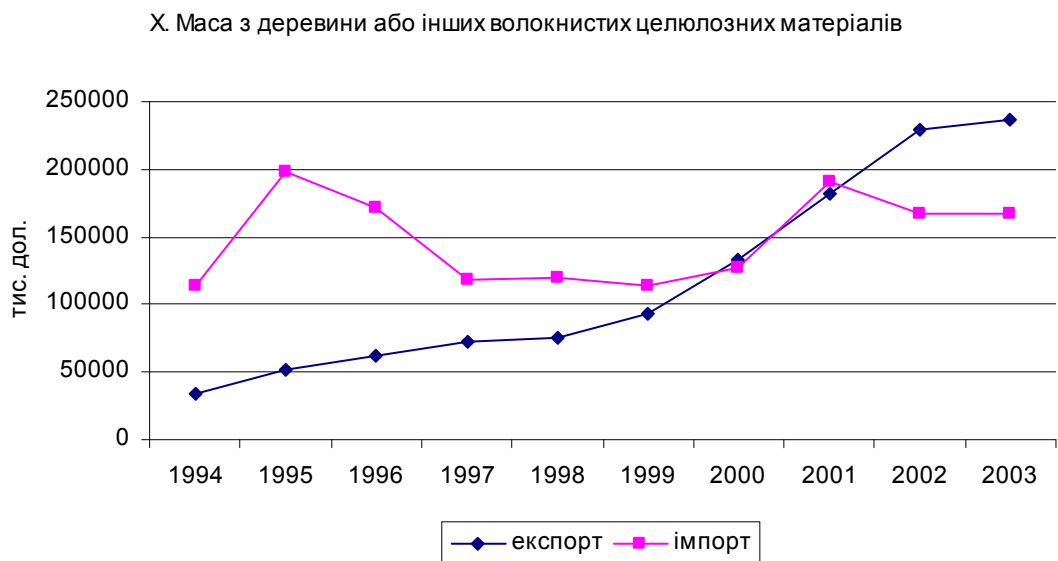

Рис. 2.11

Якщо в вищеназваних товарних групах Україна є нетто-експортер, то в інших вона переважно імпортує. Від'ємне сальдо для України складається по групам: V — мінеральні продукти, IX — деревина та вироби з неї, XI — текстиль і текстильні вироби, XVII — транспортні засоби, XVIII — прилади і апарати.

Перш за все це відноситься до торгівлі мінеральними продуктами (група V), до якої належать нафта, природний газ та інші енергоносії. Вартість імпорту з Росії товарів цієї групи досягає 6 млрд. дол. і має тенденцію до постійного зростання (рис. 2.12). В структурі загального імпорту з Росії на енергоносії (газ, нафта, нафтопродукти і т.п.) доводиться більше половини (50–70%), а з урахуванням машинобудівної, хімічної, гірничорудної і металургійної промисловості, деревини і деревообробки питома вага продукції, яка належить до сфери виробничо-промислового імпорту і прямує на задоволення потреб вітчизняного виробництва, складає майже 92%. Звідси можна зробити очевидний висновок, що імпорт з Росії має життєво важливе значення для України і його зменшення без істотної структурної перебудови вітчизняної економіки може привести до зрушень в народногосподарському комплексі держави.

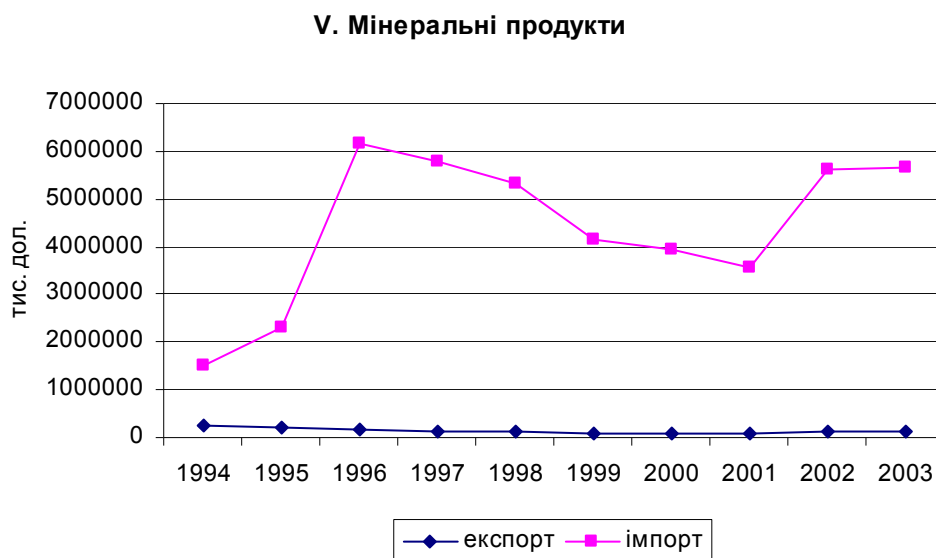

Рис. 2.12

В торгівлі транспортними засобами й устаткуванням для них до 1998 року спостерігалось стрімке зниження українських поставок, але після 1999 року бачимо помітне зростання (рис. 2.13). Перевага російських продажів незначна, складає близько 50 млн. дол., однак слід пам'ятати, що на імпорт російських автомобілів в Україні накладені обмежуючі квоти (як і на деякі інші товари: див. табл. 2_).

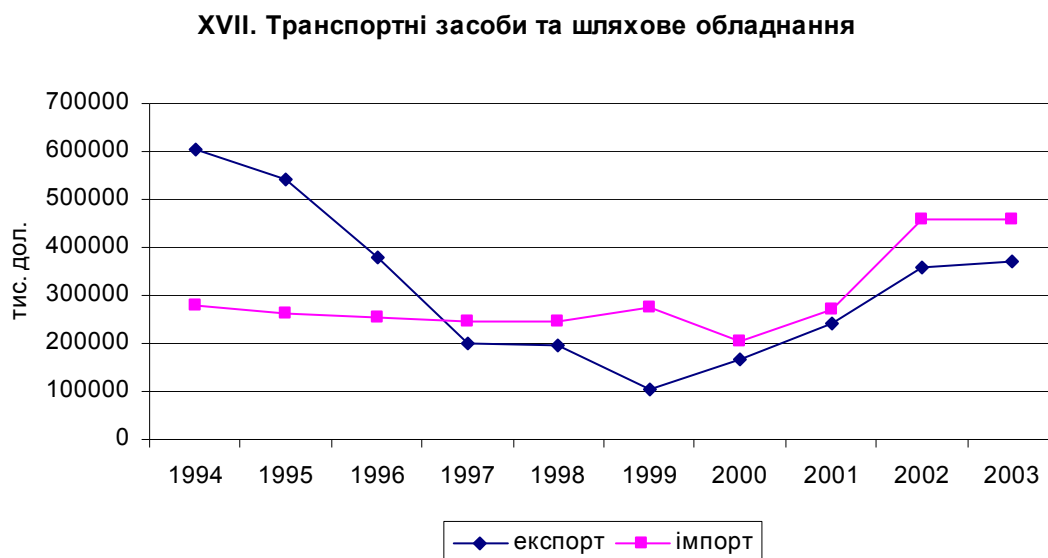

Рис. 2.13

Імпорт російських товарів до України за 1996-2002 рр. також зменшувався, але більш низькими темпами в порівнянні з українським експортом до Росії. В 1997 р. імпорт і експорт зменшилися відповідно — на 11,1% і 33,2%; в 2001 р. — на 9,9% і 22%; в 2002 р. імпорт зменшився на 20,1%, а експорт — на 17,5%. Основна причина зменшення імпорту російських товарів до України полягає в значному скороченні валютної виручки від зменшеного експорту до Росії, а більш повільні темпи зниження імпорту в 1997-2001 рр. пояснювалися необхідністю зберегти за всяку ціну життєво важливі обсяги критичного імпорту. Тому, наприклад, обсяг домінантної статті критичного імпорту — енергоносіїв — скоротився за 1997-2001 рр. лише на 14%, тоді як імпорт інших, менш потрібних товарів, скоротився значно більше.

Таблиця 2.3

Експортно-імпортні квоти в Україні на товари
з Російської Федерації станом на 03.05.06

Найменування продукції	Одиниці	Обсяги квоти
Труби з чорних металів	тис. т	715,0
Прокат плоский у рулонах категорія SA1	тис. т	153,8
Прокат плоский не у рулонах категорія SA2	тис. т	356,7
Прокат плоский категорія SA3	тис. т	99,4
Напівфабрикати та профілі SB1	тис. т	30,8
Прутки та бруски гарячекатані	тис. т	128,1
Напівфабрикати, прутки та бруски, профілі	тис. т	235,8
Шприці	тонн	75,2
Автомобілі – всього	тис. штук	20,8
Сода харчова – всього	тис. т	2,5
Цемент	тис. т	172,5
Бурштин	тонн	10
Руди та концентрати дорогоцінних металів	тис. т	105
Метали дорогоцінні в колоїдному стані	кг	120
Діаманти оброблені або необроблені	каратів	8000
Дорогоцінне (крім діамантів) або напівдорогоцінне каміння	кг	900
Срібло необроблене, напівоброблене або у вигляді порошку	кг	1000
Золото необроблене, напівоброблене або у вигляді порошку	кг	80
Платина необроблена, напівоброблена або у вигляді порошку	кг	200
Відходи або брухт дорогоцінних металів	кг	500

3.2. Причини скорочення товарообігу

Структура українського експорту була досконалішою в порівнянні із структурою російського експорту, оскільки складалася з продукції глибокої або достатньо глибокої переробки. А ось експорт Росії до України на 80-85% складався з сировинних товарів і товарів з низьким ступенем переробки (таб. 2.4).

Таблиця 2.2

Товарна структура торгівлі України і Росії в 2003 р. (%)

Товарні групи		Україна до Росії	Росія до України
1	Живі тварини і продукція тваринництва	8,64	
2	Продукція харчової промисловості	8,30	
3	Мінеральні продукти	3,26	50,55
4	Металопродукція	25,11	2,48
5	Засоби транспорту	4,38	4,31
6	Машини і устаткування	18,60	6,52
7	Хімічна продукція	11,21	2,30
8	Пластмаси і каучук	4,95	2,60
9	Інші	15,55	31,24

* Складено автором за матеріалами: [61] [64]

В теж час експортні поставки до Росії дають можливість «утриматися на плаву» українській промисловості, платити податки і зарплату, забезпечити процес відтворювання тисячам підприємств, які не змогли б реалізувати свою продукцію на внутрішньому ринку. Тому цілком зрозуміло, що обвальний спад взаємного обміну, що продовжується, товарами не може не викликати турботи.

В 2002 р. зовнішньоторговельний оборот з Росією товарами (без послуг) склав всього лише 8,0 млрд. дол. США і зменшився в порівнянні з 2001 р. на 1,9 млрд. дол., або на 17%. При цьому експорт товарів (без послуг) скоротився на 17,5% і склав 2,4 млрд. дол., а імпорту товарів (без послуг) в порівнянні з 2001 р. зменшився на 20,1% і склав 5,6 млрд. дол. До певної міри негативне сальдо в торгівлі товарами поки що вдається покривати доходами від надання Росії послуг, в більшості своїй транзитних. Але у зв'язку з тим, що Україна, на жаль, поступово втрачає своє пріоритетне значення як транзитної території для Росії, той, що збалансував позицій в торгових відносинах в досяжному майбутньому виглядає досить проблематичним.

Зниження взаємного товарообміну співпало з падінням обсягів виробництва як в Україні, так і в Росії. Тобто, до погіршення взаємної ділової активності привели не тільки введення ПДВ або неузгоджено зовнішньоекономічна діяльність, але також загальноекономічний спад і системну кризу в обох країнах. Наприклад, згідно статистичним даним Держкомстату України обсяги виробництва продукції в легкій і харчовій промисловості в 2002 р. були приблизно в 4-3 рази нижче, ніж в 1990 р. Беручи до уваги, що споживацький ринок Росії на 49% наповнюється за рахунок імпорту продовольчих товарів, українські виробники у зв'язку із стагнацією виробництва втрачають шанс завоювати його.

Слід також відзначити негативний вплив на взаємний товарообіг неплатоспроможності багатьох підприємств. В сукупності перераховані чинники зумовили істотне зниження обсягів експорту українських товарів до Росії. Перш за все, це торкається продовольчої і іншої сільгосппродукції, значно менше — продукції машинобудування, адже згідно із законодавством Росії від ПДВ було звільнене близько 750 товарних позицій, частка яких в експорті продукції машинобудування до Росії в 1996 р. складала близько 40%. Разом з тим, належить помітити, що в квітні 1997 р. в Росії був прийнятий Закон РФ «Про внесення змін в Закон РФ «Про податок на додану вартість», згідно якому звільняються від пільг по стягуванню ПДВ: технологічне устаткування, транспорт суспільного користування і комплектуючі із запасними частинами до них. Це також вплинуло на зменшення обсягів експорту перерахованих груп продукції унаслідок її недостатньої конкурентоспроможності на російському ринку.

В 2002 р. спостерігалось істотне зменшення експорту до Росії таких традиційних українських товарів як сіль і спирт етиловий — більш ніж в 3 рази, цукор — на 21%. Крім того, в 2002 р. значно впали обсяги експорту до Росії таких товарів, як масло, консерви плодоовочеві, фарбники, фарби, мило і миючі засоби, пластмаси і каучук.

Основною причиною зменшення експорту деяких товарів стало зниження обсягів їх виробництва. Зокрема, в 2002 р., порівняно з 2001 р., знизилися обсяги виробництва автомобілів — на 45%, металоріжучих верстатів — на 35%, продукції з цільного молока — на 18%; тваринного масла — на 8,0%; муки — на 34,7%, ковбасних виробів — на 18%.

Перелік українських товарів, які перестали експортуватися до Росії, можна умовно диференціювати на три групи. Перша — це ті товари, експорт яких був швидко переорієнтований з російського ринку на ринки інших країн, зокрема, чорні метали і вироби з них, електричні і неелектричні машини і устаткування, гумові вироби, частково наземний транспорт, прилади, продукти органічної і неорганічної хімії і т.п.

Друга група товарів — це ті товари, які не вдалося реалізувати на зовнішніх ринках інших країн, і вони поповнили неліквідні запаси на складах: агропродовольча продукція, хімічна, окрім продуктів органічної і неорганічної хімії (код по ТН ВЕД 28, 29), пластмаси і вироби з них, вироби з каменя, гіпсу, скло і скляні вироби та ін. Це обумовлено високою насиченістю світового ринку агропродовольчої продукцією, низькою якістю українських товарів, недостатнім професіоналізмом її продавців і т.п.

І, врешті-решт, третя група — це товари, які завоювали ринки інших країн значно в більшій мірі, ніж російський, у зв'язку з чим зменшення їх експорту до Росії не мало для України великого значення. Це, зокрема, мінеральні продукти, шкіра і шкіросировина, деревина і вироби з неї, текстиль і текстильні вироби, окрім одягу і інших готових виробів.

Дослідження причин, які протягом останніх роки негативно впливають на стан торговельно-економічної співпраці України з Росією, дозволяє виявити такі основні чинники постійного зменшення обсягів експортно-імпортних зв'язків між обома країнами.

◆ Зміни в зовнішньоторговельній законодавчій базі Росії (в основному несприятливі для України). Особливо не вигідним для України виявилось введення російською стороною протягом 2002 р. експортного мита по 96 то-

варним позиціям (енергоносіям і іншим товарам критичного імпорту). Окрім цього, можна відзначити ухвалення комплексу заходів по максимальній забороні рівня цін на енергоносії на внутрішньому ринку Росії, що знижує конкурентоспроможність українських товарів за рахунок відносно високої частки енергоносіїв в ціні українських товарів.

♦ Фінансова криза і, в першу чергу, різке зменшення платоспроможності російських суб'єктів господарювання і населення, вплив курсових коливань і девальвації російського рубля, інфляційних процесів. Через глибоку девальвацію рубля, великої різниці у внутрішніх цінах на енергоносії і транзитних тарифах, а також із інших причин знизилася конкурентоспроможність українських товарів на російському ринку. Тільки за вересень-грудень 2001 р. експорт наших товарів до Росії скоротився на третину. Це завдало удару, перш за все, по експортноорієнтованих металургійних підприємствах, на які доводиться майже четверть всього обсягу промислового виробництва. Якщо в 1997 р. приріст продукції цієї галузі складав 8,0%, то в 2001 р. тут мав місце спад (6,8%). Одночасно український ринок почав все більше заповнюватися значно більш дешевою російською сировиною і металопродукцією. При новому курсі долара США до гривні внутрішні ціни на продукцію вітчизняних підприємств, встановлені навіть на рівні собівартості, виявилися значно вище, ніж на аналогічну російську продукцію. По деяких видах металопродукту різниця досягала 2,2-2,5 рази. Щоб повною мірою оцінити обсяги наших збитків, пов'язаних з російською кризою, приведемо наступні розрахунки. В 2001 р. експорт українських товарів і послуг зменшився в порівнянні з 1997 р. на 1,8 млрд. дол. США або на 26,1%. В перерахунку на середньозважений валютний курс в 2001 р. гривневий еквівалент цієї суми складав майже 5,5 млрд. грн.

♦ Зниження в Україні обсягів виробництва основних видів експортних товарів, яке обумовлене значним податковим тягарем, високою вартістю кредитів, відсутністю помітних ринкових трансформацій в економіці, повільною структурною перебудовою економіки, подальшим руйнуванням основних

фундацій і спадком науково-технічного потенціалу країни. Слід зазначити, що високотехнологічні виробництва сьогодні не визначають промисловий профіль країни. За оцінками фахівців лише 8-10% промислової продукції відповідає міжнародним стандартам і вимогам, унаслідок чого переважаюча частина українських промислових виробів мало- або практично зовсім неконкурентоздатна на зовнішніх ринках.

- ◆ Зростання рівня бартеризації товарообміну, який досягає до 40% обсягу реалізованої продукції, збільшення взаємної заборгованості суб'єктів господарювання, при цьому кредиторська заборгованість майже в два рази перевищила ВВП і за станом на 1.01.2002 р. складала 229,2 млрд. грн.

- ◆ Посилення боротьби за ємкий російський ринок з боку країн далекого зарубіжжя і поразку в цій боротьбі України унаслідок більш низької конкурентоспроможності її експортної продукції. Тільки в 2002 р. обсяги експорту українських товарів до Росії зменшилися в порівнянні з 2001 р. на 17,5%. В результаті втрати провідних позицій на традиційних сегментах російського ринку частка Росії в загальному обсязі українського експорту зменшилася з 38,7% в 1996 р. до 20,7% в 2002 р.

- ◆ Зволікання з реалізацією Програми економічного співробітництва між Україною і Росією на 1998-2007 рр. Так, з 66 заходів, які необхідно було виконати в 1998 р., фактично виконані тільки 19 (47 заходів не виконано і рішенням Змішаної українсько-російської комісії по співпраці термін їх реалізації перенесений на більш пізній період).

В найближчі роки унаслідок світової фінансової кризи, що продовжується, можна чекати звуження світового ринку товарів, тому розширення торгових відносин між Україною і Росією придбаває особливу актуальність.

Скорочення товарообігу між Україною і Росією, що спостерігається протягом останніх роки, є прямим показником незадовільного стану відносин між країнами, що завдає великої шкоди національним інтересам України. Тому, виходячи із стратегічних задач, Україна повинна, зберігаючи незалеж-

ність і суверенітет, максимально об'єднати зусилля з Росією для економічного розвитку обох країн.

Така постановка питання вимагає створення нової бази розвитку українсько-російських торгових відносин, основною метою яких повинне стати відновлення і посилення втрачених Україною позицій на ємкому російському ринку. Для реалізації цієї мети потрібно розробити і реалізувати ряд превентивних заходів, зокрема:

- ◆ встановити дієвий контроль за реалізацією злагоджених з російським партнером комплексних заходів по усуненню прямих і непрямих бар'єрів в торговельно-економічних зв'язках;

- ◆ розробити концепцію узгодження і зближення національних стандартів України і Росії на продукцію як виробничого, так і невиробничого призначення, керуючись існуючими стандартами ЄС;

- ◆ розробити пропозиції щодо гармонізації податкових режимів України і Росії, а також збалансованості переліків і ставок акцизних зборів на основі існуючої світової практики;

- ◆ розробити гармонізовані законодавчі і інші нормативні акти обох країн в області створення і ефективного функціонування господарських структур;

- ◆ розробити невідкладні заходи щодо взаємовигідного розвитку товарних ринків;

- ◆ розширити присутність України на російському ринку капіталів, товарів і послуг через формування і розвиток прямих економічних і торгових відносин на всіх рівнях, спеціалізацію і кооперацію технологічно зв'язаних підприємств при розробці і виробництві сучасної наукоємної продукції;

- ◆ усунути перешкоди на шляху взаємного інвестування за умов дозування російських інвестицій по галузях і регіонах України;

- ◆ проводити регулярні консультації для узгодження фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, інвестиційної, цінової, податкової, торговельно-

економічної, митної політики, а також заходів щодо обмеження тіньової економіки;

- ♦ розробити програму торговельно-економічної співпраці між окремими регіонами України і РФ і укласти відповідні угоди;

- ♦ укласти міжурядову угоду із залученням міністерств, відомств і торговельно-промислових палат України і Росії з метою захисту суб'єктів господарювання на ринках обох країн від несумлінних партнерів; розробити загальну систему обмеження виходу на зовнішні ринки несумлінних суб'єктів господарювання;

- ♦ розробити двосторонні програми по організації і проведенню маркетингових досліджень з метою створення загальної українсько-російської інформаційної системи у сфері зовнішньоторговельної діяльності;

- ♦ створити інформаційно-консалтингові центри в Україні і Росії, концентруючи в них повну базу даних з питань комерційних заявок і пропозицій, нормативно-правових і законодавчих актів з метою надання послуг суб'єктам господарської діяльності обох країн;

- ♦ створити в Москві під егідою Мінекономіки України постійно діючий інвестиційний центр України з функціями встановлення ділових контактів з російськими і іноземними фінансовими структурами, презентації пріоритетних інвестиційних проектів, організації залучення інвестицій для їх реалізації;

- ♦ в рамках змішаної українсько-російської комісії по співпраці, підкомісії з питань торговельно-економічної співпраці і координаційної ради з реалізації довгострокової програми економічного співробітництва активізувати переговорний процес про повномасштабну реалізацію угод про створення зон вільної торгівлі країн СНГ і фіксації існуючих виключень з режиму вільної торгівлі з подальшим їх скороченням;

- ♦ активізувати (у тому числі шляхом відповідного коректування) роботи по реалізації програми довгострокового економічного співробітництва на 1998-2007 рр.

Для динамічного нарощування експортного потенціалу України на російському векторі і активізації товарообміну між країнами уряду України доцільно розробити національну програму розвитку експортоорієнтованих галузей економіки.

3.3. Оцінка структурних зрушень

Значні зрушення в структурі українсько-російської торгівлі протягом останнього десятиріччя в цілому мали тимчасовий характер.

Наприклад, випереджаючими темпами в 1997-2002 рр. скорочувався імпорт продуктів рослинного походження (на 85%), деревини і виробів з неї (на 69%), текстилю і текстильних виробів (на 55%), пластмас і каучуку (на 36%), машин і устаткування (на 30%), хімічної продукції (на 30,6%), неблагородних металів і виробів з них (на 27,5%). При цьому виробництво названих груп товарів в Україні не збільшилося, тому говорити про заміщення російського імпорту вітчизняною продукцією не доводиться.

Найбільше абсолютне зменшення імпорту з Росії відбулося по енергоносіях (873 млн. дол., хоча відносне їх зменшення в структурі склало лише 14%), по машинах і устаткуванні (394 млн. дол.), по пластмасах і виробам з гуми (184 млн. дол.), по неблагородних металах (окрім чорних) і виробам з них (122 млн. дол.), по хімічній продукції (94 млн. дол.), по текстилю і текстильним виробам (48 млн. дол.).

Щодо деяких товарів можна констатувати повне або часткове заміщення їх імпорту з Росії імпортом з інших країн. Зменшення імпорту з Росії жирів, масла тваринного і рослинного походження на 3 млн. дол. було компенсоване приростом імпорту з інших країн на 4 млн. дол., скорочення імпорту сірки, штукатурних матеріалів на 4 млн. дол. було з лишком заповнене збільшенням імпорту з інших країн на 31 млн. дол. Правда, залишається відкритим питання щодо економічної ефективності і доцільності такої переорієнтації українського імпорту.

Разом з тим імпорт багатьох російських товарів за 1997-2003 рр. значно збільшився. Це торкається, зокрема, виробів з риби і м'яса — в 5 разів, риби і рибопродуктів — в 3,3 рази, какао і виробів з нього — в 3 рази, руді — на 50%, інструменту — на 42%, залізничних локомотивів і рухомого складу — на 40%, літальних апаратів — на 30%, устаткування — на 23%.

Перебудова структури імпорту російських товарів до України була направлена на скорочення, в першу чергу, менш потрібних для економіки України товарів і свідчить, що зменшення імпорту визначалося, перш за все, не доліком валютних ресурсів. Структура імпорту російських товарів за 1994-2003 рр. стала для України менш ефективною. Виросла з 45,8% до 75,2% питома вага енергоносіїв, збільшилася з 1,3% до 2,4% питома вага тієї готової продукції, яку повинен був би виробляти реальний сектор економіки України, зате питома вага високотехнологічної продукції, яка могла б сприяти модернізації українського виробництва, навпаки, зменшилася з 13,7% до 11,5%.

В 2002 р., на перший погляд, відбулося поліпшення структури імпорту російських товарів: питома вага енергоносіїв знизилася майже на 25 процентних пунктів (з 75,2% до 50,5%), але це пояснюється не успіхами в структурній перебудові імпорту, а важким станом ТЕК Росії, її новою політикою в зовнішній торгівлі енергоносіями. Сумнівність поліпшення структури імпорту підтверджується зменшенням, наприклад, питомої ваги машин і устаткування з 7,5% до 6,5% і збільшенням частки тієї продукції, яку не тільки можна, але і потрібно було б проводити на підприємствах України (продукти рослинного походження, продукція харчової і легкої промисловості, вироби з каменя і т.п.).

Застарілі енергоємні технології промислового комплексу України не дозволяють ефективно використовувати що імпортуються з Росії енергоносії і проводити на вітчизняних підприємствах продукцію в такій кількості і такій якості, щоб їх експорт дозволив хоча б відшкодувати валютні витрати на імпорт енергоносіїв. Тому баланс торгівлі України з Росією протягом всіх літ економічного співробітництва стабільно складається на користь Росії. В

1997-2002 рр. Україна постійно скорочувала імпорт з Росії як енергоносіїв, так і інших товарів, проте експорт українських товарів скорочувався ще швидше і в результаті негативне сальдо в торгівлі з Росією збільшилося з 3,2 млрд. дол. США в 1996 р. до 4,2 млрд. дол. США в 2001 р., хоча темп цього зростання за ці роки істотним чином сповільнився з 27% в 1997 р. до 1,1% в 2001 р. В 2002 р. після фінансової кризи спостерігалася інша картина: негативне сальдо України зменшилося до 3,2 млрд. дол. США за рахунок зменшення експорту до Росії на 17,5% і неадекватного зменшення імпорту з Росії — на 20,1%.

Причинами дефіциту торгового балансу України також є: зростаюча собівартість товарів традиційного експорту до Росії (продовольства, продукції металургійної і хімічної промисловості, машинобудування); несприятлива кон'юнктура для цих товарів на інших зовнішніх ринках; заходи нетарифного обмеження, які упроваджуються РФ переважно на відомчому рівні; систематичне пов'язання поточних торговельно-економічних питань з питаннями політичного характеру.

Щоб відстежити стійкі структурні зміни в російсько-українському товарообігу, спробуємо проаналізувати багаторічну динаміку питомої ваги той чи іншої товарної групи в загальноукраїнському експорті до Російської Федерації. Для цього розраховані відповідні графіки по основних товарних групах (див. рис. 2.14)

Рис. 2.14

В товарній групі I – Живі тварини та продукція тваринництва в цілому простежувалась тенденція до збільшення питомої ваги в загальноукраїнському експорті, але прогноз на 2007 рік очікує падіння продажів в Росії. Середня питома вага за десятиріччя — 7,6%

XV. Неблагородні метали та вироби з них

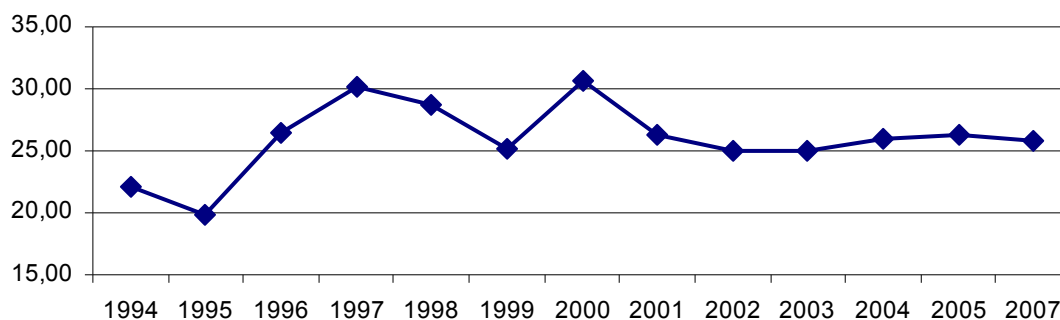

Рис. 2.15

В товарній групі XV «Неблагородні метали та вироби з них» бачимо стійку тенденцію до збереження питомої ваги в загальноукраїнському експорті. Середня питома вага за десятиріччя — 25,9%.

XVI. Машини, устаткування, механізми, електротехніка

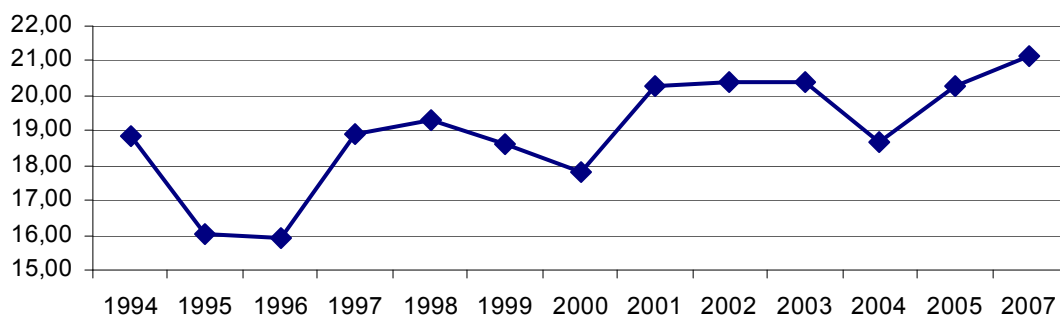

Рис. 2.16

В товарній групі XVI «Машини, устаткування, механізми, електротехніка» — тенденція до стабілізації своєї частки в структурі експорту, але з великими коливаннями. Середня питома вага за десятиріччя — 19%

Рис. 2.17

В товарної групі VII «Пластмаси та каучук» є велика нестійкість. Середня питома вага за десятиріччя — 4,22%

Рис. 2.18

В товарної групі III. «Жири і масла тваринного та рослинного походження» — тенденція до збільшення ваги, але з великими коливаннями. Середня питома вага за десятиріччя — 1,75%)

Рис. 2.19

В товарній групі VI «Продукція хімічної промисловості» — тенденція до стабілізації своєї частки в структурі на рівні 9% (середня за десятиріччя — 9,2%)

Рис. 2.20

В товарній групі XVII «Засоби наземного, повітряного та водного транспорту» — тенденція до стабілізації своєї частки в структурі на рівні 6–8% (середня за десятиріччя — 7,3%).

Рис. 2.21

В товарній групі V «Мінеральні продукти» — тенденція до стабілізації своєї частки в структурі експорту на рівні 2,5–3% проти 3,3% у середньому за десятиріччя.

В товарній групі XI «Текстиль і текстильні вироби» намітилась тенденція до стабілізації на рівні 1%. Середня питома вага за десятиріччя — 1,07%

У цілому аналіз товарної структури українського експорту до Росії показує, що вона за останні роки практично не змінилася і включає: продукцію

металургійної промисловості, машини і механізми, продукцію хімічної промисловості, продовольство, різну промислову продукцію, руди і мінеральні продукти, деревину, папір, целюлозу, будматеріали з каменя і гіпсу, продукцію легкої промисловості.

ХІ. Текстиль і текстильні вироби

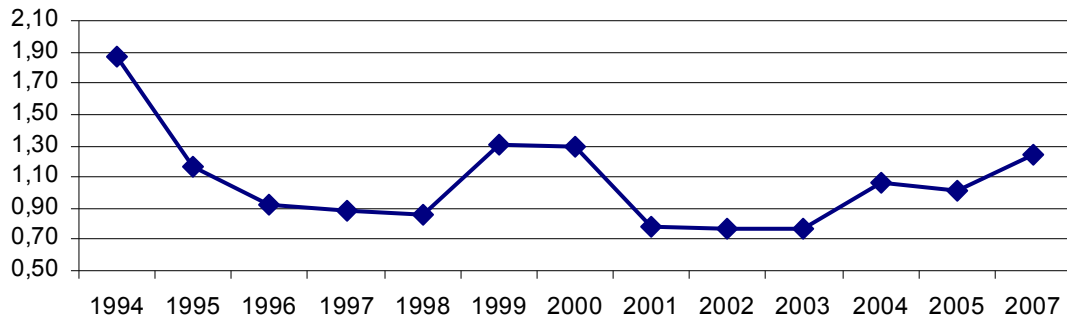

Рис. 2.22

До факторів, що зумовлюють зростання дефіциту торговельного балансу, можна також віднести порівняно високу й постійно зростаючу собівартість товарів традиційного експорту до Росії (товари продовольчої групи, металургійної та хімічної промисловості, машинобудування тощо); несприятливу кон'юнктуру по цих же товарах, що складається на інших зовнішніх ринках; низку заходів нетарифного обмеження, що впроваджується з боку РФ переважно на відомчому рівні; систематичне пов'язування поточних торговельно-економічних питань з питаннями політичного характеру.

ВИСНОВКИ

1. Інтереси України у відносинах з Російською Федерацією полягають у створенні умов для розвитку довгострокових економічних зв'язків. У цьому контексті набуває значення забезпечення процесу подальшої економізації двосторонніх відносин в усіх галузях міждержавного співробітництва. Зокрема економічні інтереси України можна визначити таким чином:

- забезпечення умов для завантаження наших виробничих потужностей, більш повного використання науково-технічного потенціалу, що стане можливим завдяки збільшенню обсягів збуту продукції українських підприємств на ринку РФ, поглиблення коопераційних зв'язків між підприємствами та галузями України та Росії, активізація інвестиційного співробітництва, проникнення українського капіталу в економіку Росії;

- відвоювання втрачених позицій українських суб'єктів господарювання в економіці Росії, що передбачає активізацію діяльності в РФ наших промислових та комерційних структур, поновлення раніше діючих та встановлення коопераційних зв'язків з російськими підприємствами;

- проникнення українського капіталу в економіку РФ і найперше у такі сфери, як паливно-енергетичний комплекс (видобуток та транспортування газу і нафти), машинобудівний комплекс, лісове господарство; значне розширення участі українських суб'єктів господарювання у реалізації конкретних інвестиційних проектів, що здійснюватимуться в Росії;

- залучення російських інвестицій в машинобудівний комплекс України (авіабудування, суднобудування, станко- та приладобудування), в паливно-енергетичний комплекс (створення потужностей та інженерних споруд з переробки, зберігання радіоактивних відходів, проведення спільних геолого-розвідувальних робіт щодо видобутку вуглеводневої сировини, спільне використання транзитних нафто — та газопроводів), в металургійний комплекс, у будівельний комплекс, у хімічну промисловість тощо;

- реалізація у повному обсязі режиму вільної торгівлі між Україною та РФ згідно з положеннями укладених угод, усунення існуючих перешкод на шляху просування українських товарів на ринки Росії;

- кінцеве розв'язання проблеми відносин власності щодо об'єктів колишнього Союзу згідно Угоди від 15 січня 1993 року.

2. Російська сторона зацікавлена:

- у збереженні економічних зв'язків з Україною, яка є постачальником стратегічної сировини (марганець, титан, уран, хром тощо), запасних частин, напівфабрикатів, матеріалів та комплектуючих; лишається ринком збуту російської продукції, яка не є конкурентоспроможною на інших ринках; має значний науково-технічний потенціал, що застосовується для вирішення економічних проблем Росії;

- у збереженні сприятливого режиму використання української транспортної інфраструктури (магістральних трубопроводів, морських портів, залізничних та автомобільних шляхів, ліній електропередач);

- у погашенні державних боргів України, для досягнення чого домагатиметься реалізації таких схем розрахунків, як виплати валютою, відшкодування пакетами акцій найбільш ліквідних українських підприємств;

- у набутті шляхом придбання цінних паперів та контрольних пакетів акцій контролю над підприємствами та організаціями України, що працюють у: машинобудівному комплексі (в першу чергу над тими, що мають подвійну технологію); паливно-енергетичному комплексі (транспортування через територію України нафти та газу, переробка нафти, зберігання газу); санаторно-курортному комплексі Криму; транспортному секторі економіки України (залізниці, морські порти тощо) ;

- у реалізації інвестиційних проектів, що будуть здійснюватися у машинобудівному (розробка і будівництво транспортно-пасажирських літаків, ракетоносців) та паливно- енергетичному (реконструкція діючих нафто- та газопроводів) комплексах України;

- у обмеженні доступу українських товарів як на свій внутрішній ринок (насамперед продовольство, металопродукція), так і на світові ринки (сировина, продукція чорної та кольорової металургії, конкурентоспроможних технологій, зброя та інша продукція ВПК, продовольчі товари).

3. Збіг інтересів України та Росії визначається у :

- забезпеченні ефективного та збалансованого розвитку національних економік, напрямків та пріоритетів структурної перебудови економіки, поглибленні виробничої кооперації;

- активізації розвитку ключових виробництв із збереженням їх профілю, запобіганні створення дублюючих виробництв, формуванні спільних структур, що мають визначальне значення для економік обох країн.

- взаємному залученні інвестицій у підприємства машинобудівного та паливно-енергетичного комплексів;

- взаємній реалізації інвестиційних проектів у машинобудівному та паливно-енергетичному комплексах.

4. Розбіжності інтересів України та РФ проявляються в підході до захисту своїх внутрішніх ринків, вітчизняних товаровиробників, реалізації зовнішньоекономічної політики. Серед основних розбіжностей можна виділити такі:

- запровадження тих чи інших обмежень доступу товарів, послуг, капіталів та робочої сили шляхом прийняття відповідних законів та підзаконних актів з обох сторін;

- конкуренція на ринках інших країн світу щодо експорту військової техніки та послуг по її обслуговуванню, продукції металургійної, хімічної та інших галузей промисловості;

- наявність різних підходів до ціноутворення та тарифної політики насамперед щодо транзиту територією України російської експортної продукції.

Крім того, треба відзначити також наявність розбіжностей у практиці застосування зазначених механізмів на рівнях регіонів.

5. Шляхи реалізації інтересів України й подолання розбіжностей в інтересах сторін:

- домагатися зближення нормативно-правової бази двостороннього економічного співробітництва, перш за все у сфері оподаткування при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, уніфікації податкової та тарифної політики;

- активізувати діяльність щодо розширення коопераційних зв'язків між галузями та підприємствами обох держав, для чого доцільно спрямовувати зусилля на реалізацію досягнутих домовленостей;

- узгоджувати позиції обох країн у виробництві та виході на європейський і світовий ринки з високими технологіями та іншою конкурентоспроможною продукцією;

- забезпечити присутність України в розвитку паливно-енергетичного комплексу Росії шляхом реалізації спільних інвестиційних проєктів, участі в акціонуванні чи придбанні пакетів акцій російських об'єктів ПЕК, а також у створенні спільних транснаціональних корпорацій, фінансово-промислових груп та підприємств у провідних галузях промисловості;

- домагатися більш високої результативності переговорного процесу задля подальшого розширення економічного співробітництва з Росією у стратегічно важливих для України напрямках;

- активізувати розробку та підписання двосторонніх угод між регіонами України та Росії, у першу чергу між прикордонними областями;

- домагатися більш тісної й конструктивної взаємодії в роботі відповідних державних структур України і РФ у частині контролю за виконанням укладених двосторонніх договорів та угод в економічній сфері.

6. Напрямами забезпечення стратегічного партнерства є:

- побудова моделі економічних відносин на засадах рівноправного партнерства і взаємовигідної інтеграції ринково-орієнтованих економічних систем обох суверенних держав;

- створення надійної інформаційної бази про стан економічних відносин, прогнозування їх розвитку з метою вироблення виваженої стратегії і прийняття оперативних рішень щодо їх нормалізації та попередження загроз економічній безпеці України; обов'язкова наукова експертиза законодавчих та управлінських рішень, що їх стосуються;

- постійний моніторинг та співставлення економічних параметрів розвитку обох країн, аналіз всього спектру українсько-російських економічних стосунків і відповідне корегування економічної стратегії і тактики України по відношенню до Росії;

- ревізія і актуалізація всієї нормативно-правової бази відносин з урахуванням їх сучасного стану, перспектив розвитку та найбільш важливих факторів зовнішнього впливу;

- проведення регулярних консультацій /двосторонніх і в рамках інституційних установ СНД/ для узгодження фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, інвестиційної, цінової, податкової, торговельно-економічної, митної політики, а також заходів щодо тіньової економіки; економічна взаємодія в міжнародних організаціях;

- активна дифузія у російський економічний простір через контактні території, регіони з високою питомою вагою українського населення, місця традиційної міграції українських робітників, через участь у приватизаційних процесах в Росії та розвиток спільного підприємництва з метою створення зовнішніх зон економічної підтримки українських інтересів у Росії;

- максимальне розширення присутності України на російському ринку капіталів, товарів та послуг через формування і розвиток прямих економічних і торговельних відносин на всіх рівнях, через спеціалізацію і кооперацію технологічно пов'язаних підприємств при розробці і виробництві сучасної наукоємної продукції, у тому числі продукції ВПК;

- усунення перешкод на шляху взаємного інвестування за умов дозування російських інвестицій по галузях та регіонах України, забезпечення дис-

персного інвестування з російського боку малого та середнього українського бізнесу;

- створення законодавчої бази, яка б поліпшувала інвестиційний клімат і одночасно захищала державні інтереси України в інвестиційній сфері;
- створення організаційного механізму залучення іноземних, в тому числі російських, інвестицій;
- розробку і введення сучасного механізму надання пільг іноземних, в тому числі російським інвесторам;
- оптимізацію та спрощення процедур утворення підприємницьких структур в Україні;
- прискорення приватизації та розбудови вторинного фондового ринку;
- розширення співробітництва в забезпеченні функціонування національних паливно-енергетичних комплексів, транспортних систем і систем зв'язку з метою збереження та раціонального використання єдиних систем, що склалися у цих галузях;
- раціональна взаємодія в інноваційній сфері на основі прямих зв'язків та міждержавних програм взаємного використання інноваційного потенціалу за умов чіткого захисту інтелектуальної власності України на загальному ринку науково-технічної продукції.

7. Широкомасштабним договором про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією передбачено розвиток рівноправного і взаємовигідного співробітництва в економіці між обома країнами. Визнається необхідність поетапного формування і розвитку загального економічного простору шляхом створення умов для вільного пересування товарів, послуг, капіталів і робочої сили. З цією метою держави вживають ефективних заходів для погодження стратегії здійснення економічних реформ, поглиблення економічної інтеграції на основі взаємної вигоди, гармонізації господарського законодавства.

В договорі висловлено прагнення до узгодження фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, інвестиційної, цінової, податкової, торгово-

економічної, а також митної політики, до створення рівних можливостей і гарантій для суб'єктів господарювання. Держави сприятимуть формуванню і розвитку прямих економічних і торговельних відносин на всіх рівнях, спеціалізації і кооперації технологічно пов'язаних виробництв, підприємств, об'єднань, корпорацій, банків, виробників і споживачів продукції. Передбачено також взаємне забезпечення сприятливих економічних, фінансових та правових умов для підприємницької та іншої господарської діяльності підприємств і організацій обох країн, включаючи стимулювання та взаємний захист інвестицій, а також заохочення різних форм кооперації і прямих зв'язків між суб'єктами господарювання обох держав незалежно від форм власності.

На основі договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією Урядами країн парафований Договір між Україною та Російською Федерацією про економічне співробітництво на 1998-2007 рр., яким передбачається здійснення програми економічного співробітництва між країнами на цей період. Передбачено, що порядок фінансування вказаної програми узгоджується по необхідності по кожному із її заходів окремо.

Програма співробітництва лишається відкритою, реалізація її заходів повинна здійснюватись через виконання конкретних дій, пов'язаних з укладанням угод, внесенням змін до нормативно-правових актів, виконанням конкретних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бузгалин А. Закономерности переходной экономики: теория и методология // Вопросы экономики, № 2, 1955, с. 40.
2. Бункина М.К. Национальная экономика. Учебное пособие. — М.: Дело, 1997. — 272 с.
3. Бюлетень «Основні торговельно-економічні події» // www.ukrdzi.com.ua
4. В.Андрійчук, В.Титаренко. Під загрозою сповзання на периферію світового господарства // Політика і час, № 2, 1998, с. 22-28.
5. В.Андрійчук. Зберегти внутрішній ринок, уникнути неоколоніальної залежності // Політика і час, № 5-6, 1997, с. 26-32.
6. В.Дергачев, Н.Кухарская. Регионализация постсоветской Украины // Внешняя торговля, № 12, 1996, с. 36-38.
7. Гаджиев К.С. Геополитика. — М.: Междунар.отношения, 1997. — 384 с.
8. Гладкий Ю.Н., Доброскок В.А., Семенов С.П. Социально-экономическая география России: Учебник. — М.: Гардарики, 2000.
9. Голиков А.П., Казакова Н.А. Мировая экономика. — Харьков: ХНУ, 2000.
10. Голиков А.П., Олійник Я.Б., Степаненко А.В. Вступ до економічної і соціальної географії.— Київ: Либідь, 1996.
11. Дарина И. «Москалі нас не люблять» // Бизнес. — 2002, №15, с. 8.
12. Довгаль Е.А. Международная экономика. — Харьков, 2001. — 264 с.
13. Економічний і соціальний розвиток України у 1996 році. — К. — 1997.
14. Ефимова М.Р. Общая теория статистики. — М.: ИНФРА-М, 1997.
15. Зеркало недели // www.zerkalo-nedeli.com
16. Зиядулляев Н. Современная экономическая ситуация в СНГ // Экономист. — 2002, №1, с. 80-91.
17. Зовнішня торгівля України: стан та прогноз /О.С.Власюк, І.Л.Ямпольська. — К.: НІСД, 1995. — 63 с. — (Сер."Наукові доповіді"; Вип. 49)
18. Иностранные инвестиции в России: современное состояние и перспективы /Под ред. И.П.Фаминского. — М.: Междунар.отношения, 1995. — 448 с.
19. Информационно-аналитический ресурс «Единое экономическое пространство» // www.eepnews.ru/
20. Итоги развития экономики стран-членов СНГ в 2003 году // Вопросы экономики. — 2004, №3, с. 124-137.

21. Каневский И. Сальдо — не мортале '2000. Внешняя торговля Украины в 2000 году // Бизнес. — 2001, №17, с. 48-49.
22. Кернз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. Посібник. Пер. з англійської.— Київ: Т-во «Знання», КОО, 2002.
23. Киреев А.П. Международная экономика в 2-х ч. Учебное пособие для вузов. — М.: Междунар. отношения, 1999.
24. Ковалевский Г.В., Селиванов В.М. Статистика зарубежных стран: Учебное пособие для вузов. — Харьков: ХНУ, 2002.
25. Козик В.В., Панкова Л.А., Даниленко Н.Б. Міжнародні економічні відносини: Навч. Посіб. — К.: Знання-Прес, 2000. — 277 с.
26. Козлова Н. Экспортный потенциал Украины может вырасти вдвое //Финансовая Украина, 8 августа, 1995, с.26.
27. Козырев В. М. Основы современной экономики. — М., 1998.
28. Международные экономические отношения: Учебник для вузов / под ред. проф. Е.Ф. Жукова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.
29. Мировая экономика. Экономика зарубежных стран: Учебник / Под. ред. В.П. Колесова и М.Н Осьмовой. — М.: Флинта, 2000.
30. Мировая экономика: Учебник / Под ред. А.С. Булатова. — М.: Юрист, 1999.
31. Мировое хозяйство и международные экономические отношения: Учебное пособие / Под ред. А.П. Голикова и др. — Симферополь: СОНАТ, 2003.
32. Михно І., Сіренко В. До питання про ефективність міжнародного товарообміну України з країнами СНД //Економіка України, № 2, 1995, с.80.
33. Модельний аналіз динаміки міжгалузевих цінових пропорцій в економіці України /О.С.Власюк: Монографія. — К.: НІСД, 1997. — 80 с. (Сер."Екон.стратегії"; Вип.5).
34. Муравьева Е.К., Елова М.В. Мировая экономика. Введение во внешнеэкономическую деятельность. — М., Логос, 2002.
35. Об итогах внешнеэкономической деятельности России в 1993-1996 гг. //Внешняя торговля, № 9, 1996
36. Онищенко В. Сучасні проблеми зовнішньоекономічної політики України //Економіка України, № 2, 1996, с.14.
37. Пашков М., Чалый В. Обратная сторона стратегического партнерства // Зеркало недели. — 2000, №15.
38. Погорлецкий А. И. Экономика зарубежных стран. Учебник. — Санкт-Петербург, 2000.
39. Порівняння економічних систем. — К.: "Основи", 1997, с.519

40. Президентські таблиці // Економіст. — 2002, №2, с. 30-32.
41. Про соціально-економічне становище України за 9 місяців 1997 р. //Держкомстат України, 1997 р.
42. Пузакова Е.П. «Международные экономические отношения» Ростов Н/Д: 2000.
43. Развитие торгово-экономического сотрудничества Свердловской области с государствами-участницами СНГ //Внешняя торговля, № 1-3, 1997 г.
44. Ревенко А. Проблемы формирования национальной экономической безопасности Украины //Экономика Украины, № 11, с.15.
45. Родионова И.А. Экономическая география России. Московский лицей. — 2001.
46. Розвиток зовнішньої торгівлі України та її економічна безпека /В.Г.Андрійчук, О.С.Власюк, А.І.Мокій, В.П.Титаренко; За ред.В.Г.Андрійчука: Монографія. — К.: НІСД, 1996. — 148 с. — (сер. “Екон.стратегії”; Вип.4).
47. Розміщення продуктивних сил України: Підручник / За ред. проф. Є.П. Качана. — К.: ВД “Юридична книга”, 2001.
48. Розміщення продуктивних сил: Підручник / За ред. В.В. Ковалевського. — 3-є вид., випр. і доп. — К.: Т-во “Знання”, КОО, 2001.
49. Рубан А. О некоторых вопросах и тенденциях современной внешней торговли Украины // Экономика Украины. — 2000, №7, с. 67-71.
50. Сакс, Джефрі; Пивоварський, Олександр. Економіка перехідного періоду: Уроки для України /Пер. з англ. О.Пивоварський. — К.: Основи, 1996. — 345 с.
51. Самодуров О. Торговий режим не змінився, незважаючи на домовленість президентів України та Росії //Політика і час, № 9, 1997, с.12-16
52. Селезнев А. Инфраструктура рынка и конкурентоспособность России //Экономист, № 2, 1996, с.9-18
53. Сидоров М. Мировой и внутренний рынок: пока дисгармония //Экономика и жизнь, № 3, 1997, с.10
54. Система міжнародного регулювання економічних відносин. — К: Либідь, 1994, с.276.
55. Словарь международных экономических терминов / Под. Ред. А.П. Голикова, И.А. Сергиенко. — Харьков: ХНУ: Форт, 2000.
56. Соколенко С.И. Современные мировые рынки и Украина. — Киев: Демос, 1995.

57. Социально-экономическое положение в России в сравнении с 1990 годом // Экономическая газета, № 4, 1996, с. 5-9
58. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2002 році. Статистичний збірник. — Київ, 2003.
59. Стан зовнішньоекономічних зв'язків України з Російською Федерацією за 2001 рік // Економіст. — 2002, №3, с. 31-33.
60. Статистика Украины //www.ukrstat.gov.ua
61. Статистичний бюлетень за 1997 рік. //Держкомстат України. — К.: 1997.
62. Статистичний бюлетень за січень 199 року, № 1, Держкомстат України. — К.: Техніка, 1996.
63. Статистичний щорічник України за 1996 рік /Держкомстат України. — К.: Українська енциклопедія, 1997.
64. Статистичний щорічник України: 2001, 2002, 2003, 2004. — Київ: Техніка, 2002-2005.
65. Торговые отношения России с Украиной: экономика и внешняя политика //Внешняя торговля, № 5, 1995
66. Украина в мировой экономике / Макогон Ю.В. и др. / Под общей ред. Ю.В. Макогона. — Донецк.: 1999. — 496 с.
67. Украина и расширение ЕС: проблемы, последствия и перспективы. // www.ukrdzi.com.ua
68. Украина и Россия в новом геополитическом пространстве: Материалы “Круглого стола”. — К.: Асоціація “Україно”, 1995. — 160 с.
69. Україна — Росія: проблеми економічної взаємодії. / За ред. Пирожкова С.І., Губського Б.В., Сухорукова А.І. — К.: НІУРВ, 2000.
70. Україна у цифрах 2001, 2002, 2003. Статистический справочник.- Киев 2002, 2003, 2004.
71. Устинов И.Н. Мировая торговля: справочник. — М., «Экономика», 2000.
72. Фомичев В.И. Международная торговля: Учебник. — М.: ИНФРА-М, 1998. — 496 с.
73. Хэрис, Дж. Мэнвилл. Международные финансы /Перевод с англ. — М.: Информационно-издательский дом “Филингъ”, 1996. — 296 с. — (Серия “Экономика для практиков”)
74. Циганкова Т.М. Міжнародна торгівля. Навч. посібник. — К., КНЕУ, 2001.
75. Чала Т.Г., Чуприна О.А., Косата І.А. Соціально-економічна статистика. —Харків, 2001.
76. Чала Т.Г., Чуприна О.А., Косата І.А. Соціально-економічна статистика: Практикум. — Харьков, 2000.

77. Щербанин Ю.А. Международные экономические отношения. — М., Юнити-Дана, 1999. — 503 с.
78. Экономическая статистика: Учебное пособие. — М., 2000.
79. Экспортный потенциал отраслей экономики: Машиностроение: возможности и перспективы микропроизводств //Внешняя торговля, № 4-6, 1997 г.
80. Экспортный потенциал российского станкостроения //Внешняя торговля, № 10-11, 1996, с. 30.
81. World Bank (2004) Ukraine Trade Policy Study (in two volumes). Vol. 11: Main Report. The World Bank Report No. 29684-ua

<http://data.un.org/unsd/comtrade/dqBasicQueryResults.aspx?px>

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідка про стан торговельно-економічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією за січень-вересень 2005 року

(за даними Держмитслужби та Держкомстату України)

Російська Федерація є основним торговельним партнером України. Частка Росії в зовнішньоторговельному обігу України за результатами першого півріччя 2005 року становила більш ніж 28%.

Довідково:

За 2004 рік загальний товарообіг з Російською Федерацією товарами та послугами становив 20350,0 млн. дол. США і збільшився у порівнянні з 2003 роком на 4908,8 млн. дол. США або на 31,8%, у тому числі товарами (без врахування послуг) становив 17700,5 млн. дол. США і збільшився у порівнянні з 2003 роком на 4743,4 млн. дол. США, або на 36,6%.

Обсяг товарообігу (товари та послуги) України з Російською Федерацією за січень-вересень 2005 року становив 17015,2 млн. дол. США і збільшився у порівнянні з січнем-вереснем минулого року на 15,9% або на 2338,8 млн. дол. США.

За січень-вересень 2005 року загальний експорт товарів і послуг становив 7286,8 млн. дол. США і у порівнянні з січнем-вереснем 2004 року збільшився на 22,4% або на 1333,4 млн. дол. США.

Імпорт товарів та послуг за січень-вересень 2005 року становив 9728,4 млн. дол. США і у порівнянні з січнем-вереснем 2004 року збільшився на 11,5%, або на 1005,4 млн. дол. США.

За результатами січня-вересня 2005 року негативне сальдо у торгівлі з Російською Федерацією становило 2441,6 млн. дол. США проти негативного сальдо 2769,6 млн. дол. США, що склалося за січень-вересень 2004 року.

У структурі загального торговельного обігу у січні-вересні 2005 року торгівля послугами, роботами займає 12,4%, у тому числі: у загальному обсязі експорту – 25,2%, у загальному обсязі імпорту – 2,9%.

За січень-вересень 2005 року зовнішньоторговельний обіг з Російською Федерацією товарами (без послуг) становив 14899,4 млн. дол. США і збільшився у порівнянні з січнем-вереснем 2004 року на 16,7%, або на 2129,6 млн. дол. США.

При цьому:

- експорт товарів (без послуг) у порівнянні з січнем-вереснем 2004 року збільшився на 27,8% або на 1187,0 млн. дол. США, та становив 5452,9 млн. дол. США;

- імпорт товарів (без послуг) відповідно до січня-вересня 2004 року збільшився на 11,1%, або на 942,6 млн. дол. США, і становив 9446,5 млн. дол. США;

– сальдо у торгівлі товарами (без послуг) негативне і становило 3993,6 млн. дол. США проти 4238,0 млн. дол. США в січні-вересні 2004 року.

Основними негативними факторами, що впливають на стан двостороннього торговельно-економічного співробітництва України з Російською Федерацією, є:

з боку Росії

А) переорієнтація значної частки російського ринку на продукцію країн далекого зарубіжжя;

Довідково:

За даними митної статистики РФ, питома вага країн СНД у загальному товарообігу Росії залишається невисокою. Якщо у 2000 році вона становила 19%, то 2004 році — 18,3% (в 2003 році – 17,8%).

Б) звуження певних секторів російського ринку (труб, металопрокату тощо) для українських експортерів за рахунок застосування Російською стороною спеціальних та антидемпінгових розслідувань стосовно українських товарів.

з боку України

А) суттєва диверсифікація українського експорту саме в напрямку третіх країн з урахуванням переорієнтації значної частини російського ринку на продукцію країн далекого зарубіжжя;

Б) слабка активність українських товаровиробників щодо просування вітчизняних товарів на російський ринок, зокрема створення СП, участь у виставково-ярмаркових заходах.

Пріоритетні напрями в сфері зовнішньоекономічної політики України з Російською Федерацією:

– врегулювання питань, пов'язаних з застосуванням захисних заходів відповідно до положень Меморандуму між Урядом України та Урядом Росії щодо принципів застосування спеціальних заходів відносно імпорту товарів походженням з митних територій сторін від 04.10.01;

– вирішення питання скасування Російською стороною справляння експортного мита і фіксації наявних вилучень з режиму вільної торгівлі з подальшим їхнім скороченням;

– вирішення з Російською стороною питання щодо встановлення на російській залізниці єдиної тарифної системи для експортно-імпортних та внутрішніх перевезень незалежно від маршруту їхнього проходження;

– розширення співробітництва в рамках виробничої кооперації, забезпечення своєчасного підписання щорічних Протоколів до двосторонньої Угоди про виробничу кооперацію від 24.04.98;

– аналіз і внесення відповідних пропозицій щодо законодавчих та нормативно-правових актів Сторін, що створюють прямі чи опосередковані бар'єри у взаємній торгівлі;

– реалізація довгострокової Програми економічного співробітництва між Україною і Російською Федерацією на 1998-2007 роки;

– реалізація довгострокової Програми міжрегіонального і прикордонного співробітництва з Російською Федерацією;

– активізація виставкової та рекламної діяльності в Росії українськими суб'єктами господарювання, створення ними спільних підприємств, розширення мережі представництв підприємств, поглиблення досліджень товарних ринків, конкурентного середовища для пошуку нових торговельних партнерів;

– активізація інвестиційної діяльності, забезпечення участі українського капіталу, в першу чергу, у розвитку паливно-енергетичного комплексу Росії, а російського капіталу в машинобудівному, металургійному, хімічному комплексах України.

Відділ торговельно-економічного співробітництва з Російською Федерацією

Додаток А

Найбільш представницькі товари з асортименту експорту
України в Російську Федерацію в 1996-2001 рр.
(чисельник - тис. дол. США, знаменник - відсотків до суми)

№	1996	1997	1998	1999	2000	2001
1 Чорні метали	<u>671643</u> 12,04	<u>470133</u> 12,63	<u>452646</u> 15,58	<u>313828</u> 13,1	<u>549728</u> 15,64	<u>496890</u> 13,5
2 Вироби з чорних металів	<u>731709</u> 13,12	<u>576164</u> 15,48	<u>318174</u> 10,95	<u>197663</u> 8,25	<u>394325</u> 11,22	<u>364199</u> 9,9
3 Машини і устаткування	<u>599823</u> 10,75	<u>477025</u> 12,81	<u>414300</u> 14,26	<u>319043</u> 13,31	<u>462484</u> 13,16	<u>555141</u> 15,09
4 Засоби наземного транспорту	<u>156706</u> 2,81	<u>95430</u> 2,56	<u>73832</u> 2,54	<u>61879</u> 2,58	<u>111050</u> 3,16	<u>123591</u> 3,36
5 Електричні машини і устаткування	<u>289280</u> 5,19	<u>227618</u> 6,11	<u>145881</u> 5,02	<u>127122</u> 5,3	<u>163941</u> 4,66	<u>190304</u> 5,17
6 Локомотиви і вагони, залізничне устаткування	<u>171587</u> 3,08	<u>66104</u> 1,78	<u>36208</u> 1,25	<u>24262</u> 1,01	<u>23876</u> 0,68	<u>78916</u> 2,15
7 Літальні апарати, їх запчастини	<u>24149</u> 0,43	<u>36972</u> 0,99	<u>16340</u> 0,56	<u>12065</u> 0,5	<u>17878</u> 0,51	<u>29664</u> 0,81
8 Цукор	<u>487505</u> 8,74	<u>164888</u> 4,43	<u>21854</u> 0,75	<u>17297</u> 0,72	<u>2911</u> 0,08	<u>3862</u> 0,1
9 Яловичина морожена	<u>257369</u> 4,61	<u>223639</u> 6,01	<u>152569</u> 5,25	<u>155917</u> 6,51	<u>177527</u> 5,05	<u>154060</u> 4,19
10 Спирт етиловий	<u>115780</u> 2,08	<u>9987</u> 0,27	<u>2484</u> 0,09	<u>1187</u> 0,05	<u>390</u> 0,01	<u>1709</u> 0,05
11 Молоко і молочні продукти	<u>104351</u> 1,87	<u>34745</u> 0,93	<u>34486</u> 1,19	<u>38700</u> 1,61	<u>71098</u> 2,02	<u>158599</u> 4,31
12 Продукція мукомельного виробництва	<u>131685</u> 2,36	<u>24375</u> 0,65	<u>17452</u> 0,6	<u>21127</u> 0,88	<u>5646</u> 0,16	<u>3999</u> 0,11
13 Вироби з м'яса, риби	<u>75089</u> 1,35	<u>106083</u> 2,85	<u>47653</u> 1,64	<u>36379</u> 1,52	<u>16548</u> 0,47	<u>12542</u> 0,34
14 Алкогольні і безалкогольні напої	<u>80567</u> 1,44	<u>46802</u> 1,26	<u>27620</u> 0,95	<u>5662</u> 0,24	<u>15387</u> 0,44	<u>34245</u> 0,93

		Продовження додатку 2					
№		1996	1997	1998	1999	2000	2001
15	Масло рослинне	<u>50072</u> 0,9	<u>19752</u> 0,53	<u>20456</u> 0,7	<u>57766</u> 2,41	<u>61220</u> 1,74	<u>64510</u> 1,75
16	Сіль (вкл. столову)	<u>23970</u> 0,43	<u>27521</u> 0,74	<u>19411</u> 0,67	<u>9442</u> 0,39	<u>10628</u> 0,3	<u>12687</u> 0,34
17	Тютюн і тютюнові вироби	<u>20808</u> 0,37	<u>15961</u> 0,43	<u>20721</u> 0,71	<u>42550</u> 1,78	<u>41752</u> 1,19	<u>18143</u> 0,49
18	Продукти неорганічної хімії	<u>258026</u> 4,63	<u>156529</u> 4,2	<u>162191</u> 5,58	<u>152735</u> 6,37	<u>294688</u> 8,38	<u>213346</u> 5,8
19	Фармацевтичні продукти (вкл. медикаменти)	<u>33875</u> 0,61	<u>36474</u> 0,98	<u>11293</u> 0,39	<u>6621</u> 0,28	<u>15062</u> 0,43	<u>20155</u> 0,55
20	Органічні хімічні сполуки	<u>42463</u> 0,76	<u>21312</u> 0,57	<u>18324</u> 0,63	<u>17935</u> 0,75	<u>25975</u> 0,74	<u>21773</u> 0,59
21	Дубильні екстракти, фарбники	<u>61870</u> 1,11	<u>41646</u> 1,12	<u>40483</u> 1,39	<u>48677</u> 2,03	<u>61307</u> 1,74	<u>72178</u> 1,96
22	Каучук і гумові вироби	<u>211655</u> 3,79	<u>148816</u> 4	<u>143604</u> 4,94	<u>90861</u> 3,79	<u>102404</u> 2,91	<u>91019</u> 2,48
23	Папір і картон	<u>54508</u> 0,98	<u>58195</u> 1,56	<u>60120</u> 2,07	<u>88856</u> 3,71	<u>128237</u> 3,65	<u>171700</u> 4,67
24	Вироби з каменя, гіпсу, цементу, бетону	<u>41140</u> 0,74	<u>34141</u> 0,92	<u>18708</u> 0,64	<u>9572</u> 0,4	<u>13455</u> 0,38	<u>18548</u> 0,5
25	Керамічні вироби	<u>40429</u> 0,72	<u>28163</u> 0,76	<u>27795</u> 0,96	<u>17211</u> 0,72	<u>29763</u> 0,85	<u>30595</u> 0,83
	Всього товарів, млн. дол.	<u>4736</u> 84,91	<u>3148,5</u> 84,57	<u>2304,6</u> 79,31	<u>1874,3</u> 78,21	<u>2797,3</u> 79,57	<u>2942,4</u> 79,97
	Загальний обсяг експорту млн. дол. США	<u>5577,4</u> 100	<u>3723</u> 100	<u>2905,5</u> 100	<u>2396,4</u> 100	<u>3515,6</u> 100	<u>3679,5</u> 100